

ВАРНЕНСКИ СВОБОДЕН УНИВЕРСИТЕТ

“ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР”

ФАКУЛТЕТ

„МЕЖДУНАРОДНА ИКОНОМИКА И АДМИНИСТРАЦИЯ”

Катедра „Администрация, управление и политически науки ”

Румен Венциславов Пехливанов

**Управление на прехода от линейна към кръгова
икономика
(териториален контекст)**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор“
по професионално направление 3.7. „Администрация и управление“,
докторска програма „Организация и управление извън сферата на
материалното производство“

**Научен ръководител:
Проф. д.ик.н. Анна Недялкова**

**Рецензенти:
Проф. д.ик.н. Пенчо Пенчев,
Проф. д-р Павел Павлов**

Варна, 2022 г.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита пред научно жури от катедра “Администрация, управление и политически науки” при факултет “Международна икономика и администрация” на ВСУ „Черноризец Храбър” – гр. Варна.

Дисертационният труд с обем от 226 страници и се състои от увод, изложение в три глави, заключение, списък на използваната литература, справка за научните приноси, декларация за оригиналност и приложения. Съдържанието на всяка от главите е разпределено в отделни параграфи. Основният текст съдържа 5 таблици и 7 фигури и 28 диаграми. Списъкът на използваната литература се състои от 159 бр. заглавия на български, руски и английски език.

Авторът на дисертационния труд е докторант на самостоятелна подготовка в катедра “Администрация, управление и политически науки” при факултет “Международна икономика и администрация” на ВСУ „Черноризец Храбър”.

Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на открито заседание на научното жури на 09.09.2022 г. от ч. в Заседателната зала на ВСУ „Черноризец Храбър”.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в канцеларията на катедра “Администрация, управление и политически науки” към факултет “Международна икономика и администрация” на ВСУ „Черноризец Храбър” и на www.vfu.bg.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Увод

Преди повече от петдесет години светът получи първото предупреждение за възможните негативни тенденции и последици от развитието на глобализационния процес, съчетан с целите и трендовете на масовото индустриално производство. Амбициозни млади учени от Масачузетския технологичен институт предупредиха за негативите и опасностите в дългосрочен план на продължаващия и ускоряващ темповете си растеж.¹

Потребителското отношение към човека и неговия труд ориентира разума към обслужване на частни, външни за него потребности и интереси. Така възниква илюзорната представа за житейска истина и жизнени цели. В крайна сметка светът пропуска редица възможности за постигане на устойчиво развитие и заживя във все по-разтварящата се ножица между минимума и максимума. В редица случаи, дори науката изневерява на отредената ѝ роля да бъде двигател на растежа, а се заема с обслужване на грубия прагматизъм на производството и потреблението без граници. За съжаление, на страната на негативните фактори достатъчно продължително стои и възприетия линеен модел на организацията и управлението на икономиката.

Дисертационният труд е насочен към изследване на необходимостта от промени на класическия икономическия модел, изграден върху логиката „вземи, направи, изхвърли“ към цикличен модел, който съответства в по-голяма степен на живата система. Кръговата икономика е именно този нов тренд, който обединява икономическия растеж и опазването на околната среда но за да се наложи, е необходимо отчитане на глобалния му контекст, а именно:

- Потребността от промяна на модела на икономиката е световен проблем и произтича от наличието на сериозни пробиви и провали в концептуалната му рамка, което на свой ред води до сериозни асиметрии, деформации и дори антисоциални явления на конкретно историческата реалност.
- Глобалният свят е среда, в която следва да се реализира прехода от действащия към нов модел на икономиката и развитието. Тази среда е белязана с изключително висока взаимосвързаност и взаимозависимост, което прави невъзможно поставянето както на териториални, така и на секторни граници на проблема.

2. Актуалност на темата

Актуалността на изследваната проблематика се определя от факта, че кръговата икономика е водеща политическа концепция и на Европейския съюз, която се явява в отговор на потребността да се възстановят позициите на Европа в глобалната конкурентоспособност и да се актуализира визията за устойчивото ѝ развитие. Публикуваният от Европейската комисия през декември 2015 г. План за действие за кръговата икономика по своята същност предефинира подхода на обществото към производството и потреблението на стоки, услуги и ресурси. Този революционен преход изисква ново поведение на държавите членки, на регионите и общините, на производителите и потребителите. В този смисъл с нарастваща актуалност са както въпросите за мащаба и географията на тази промяна, така и с особено голяма сила, за съдържателния и секторен обхват на концепцията и произтичащите от нея задължения, права и отговорности по всички нива на многостепенното управление.

Участието на България в реализацията на общата стратегия на Европейския съюз за преход от линейна към кръгова икономика представлява интерес, както от аспекта на отредената ѝ роля в концепцията за развитие на региона, така и от гледна точка на влиянието на протичащите процеси и постигнатите резултати върху общото икономическо, социално и

¹ Докладът на Римския клуб от 1968 година не предвижда коригиращото влияние на бързото развитие на науката, технологиите и иновациите за справяне с редица от появяващите се проблеми, а е фокусиран върху тревогата за разрива между стремежа на човека към безкраен растеж и ограничените възможности на планетата, което е актуално и до днес. Вж. Meadows, Donella H, Meadows, Dennis L, Randers, Jørgen. *The Limits to Growth; A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York, Universe Books, 1972. ISBN 0876631650.

екологично състояние на страната ни. В този контекст биха могли да се осмислят, оценят и обогатят и възможностите на общините за ускоряване на прехода от линейна към кръгова икономика.

3. Обект и предмет на изследването

Обект на изследване в дисертационния труд са иновативните политики и подходи на местните власти в общини от Родопския регион за утвърждаването им като активен субект на прехода към кръговата икономика на местно ниво.

Предмет на изследване са взаимозависимостта, диференциацията и координацията на политиките за изграждане на устойчиви кръгови вериги в европейски, национален и локален контекст.

4. Изследователски проблем

Изследователският проблем е породен от недостатъчната разработеност и ограничеността на изследванията и анализите на потенциалите за приложение на кръговия икономически модел на развитието на местно ниво, както и от липсата на задълбочени научни разработки посветени на предизвикателствата и възможностите пред общините в България за ускоряване на прехода от линейна към кръгова икономика.

5. Авторова теза

Кръговата икономика е нова визия за трансформация на модела на икономиката и развитието, възникнала в противовес на негативите на линейния модел на масовото индустриално производство. Тя е световен проблем и цели да се постигне взаимообвързаност на конкурентоспособността с богатството, опазване на природата и биоразнообразието в името на човека. Управлението на прехода към кръгов модел на икономическо развитие на териториално ниво, може да се осъществи чрез многостепенен, комплексен и системен подход, съобразен със спецификите на региона и чрез ясно дефинирани роли, отговорности, средства и индикатори за резултати и ефекти от въздействието им.

6. Цел и задачи на изследването

Целта поставена в разработката е въз основа на проведено проучване и анализ, да се предложи интегриран модел за ускоряване на прехода от линеен икономически модел към кръговата икономика на общинско ниво, чрез прилагане на инструментите за интегрираното им управление

За постигане на целта са поставени следните *изследователски задачи*:

1. Да се направи обзор на глобалните предизвикателства на развитието на общините, като се прави преглед на класическия икономически модел и на някои основни понятия, приложими в изследването.

2. Да се анализират в сравнителен план концептуалните модели на линейната и кръгова икономика, като се изведат основните дефицити на линейната икономика и необходимостта от целесъобразна трансформация, адекватна на реалностите днес.

3. Да се изведат стратегически ориентири за преминаване към кръгов икономически модел и мястото на кръговата икономика в Европейския дневен ред за постигане на устойчиво развитие, чрез изследване на стратегическите и програмни документи на национално и регионално ниво.

4. Да се очертаят потенциалите, политиките и практиките на общини от Родопския регион за преминаване към кръгов икономически модел и да се изведат възможностите и предизвикателствата пред общините за осъществяване на плавен преход към кръгова икономика.

5. Да се изготви оценка и да се очертаят насоки, като се предложат възможности и модели за усъвършенстване на управленските практики и подобряване развитието на териториално равнище и ефективно управление на екологичните потребности на общините, чрез емпирично авторско проучване на местно ниво и анализ на регионални и общински стратегически и програмни документи за интегрирано местно управление.

7. Методология на изследването

Спецификата на изследвания проблем изисква използването на комплексния, системния и процесния подход, които позволяват дейностите и процесите по управление на прехода от линейна към кръгова икономика да се разглеждат в тяхната взаимна връзка и взаимодействие помежду им в социално-икономическата и природна среда.

Системата от използваните конкретни изследователски методи обхваща:

- Кабинетно проучване и интерпретация на научна литература и на други източници на научна информация – документи, статистически издания, енциклопедии, наръчници в областта на изследваните проблеми;
- Критичен анализ на резултатите от научните изследвания и разработки и публикации на световни и български учени, експерти и специалисти в областта на класическата икономика, устойчивото развитие и кръговата икономика;
- Провеждане и обработка на резултатите от анкетно теренно проучване, чрез вариационен анализ, графичен анализ, сравнителен анализ и корелационен анализ.

Научно-приложните резултати от дисертационното изследване биха били полезни на ръководители и експерти за усъвършенстване на управленските практики на териториално равнище чрез прилагане на интегрирани подходи за осъществяване на плавен преход към кръгов икономически модел.

8. Ограничения на предметния и проблемния обхват на дисертационния труд

Ограниченията на изследването поставят извън обхвата на дисертационния труд следните въпроси: поради изключителната широчина и дълбочина на проблематиката, посочването на иновативните подходи в управлението на общини от Родопския регион има по-скоро илюстративен характер. Същинският анализ на процесите е ограничен до изследване на управлението на прехода към кръгова икономика в четири общини от Южен централен регион – Рудозем, Мадан, Девин и Борино, като за нуждите на изследването са наречени „общини от Родопския регион“. Този избор е направен и с оглед наличието в страната ни на интегрирани планове за развитие на регионите и общините. В разделите Стратегически ориентири и приоритетни области в прилаганите политики на местно ниво, са използвани в повечето случаи данни от документите на ЕС, от националните, регионалните и общински планове и програми за периода 2014-2020 г., както и финансовите разчети за периода 2021-2027 г.

II. СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е в обем от 218 страници и се състои от увод, три глави, заключение, използвани източници и приложения. За надлежното представяне на разработката са използвани 5 таблици, 7 фигури и 28 диаграми. В съдържателно отношение дисертационният труд е структуриран както следва:

УВОД

ПЪРВА ГЛАВА. ПРЕХОДЪТ ОТ ЛИНЕЙНА КЪМ КРЪГОВА ИКОНОМИКА В ГЛОБАЛЕН КОНТЕКСТ

1.1. Глобализационни ефекти и конкретно историческото им проявление при масовото индустриално производство

1.2. Концептуалната рамка на линейната икономика – пробиви /провали/ и дефицити на модела

1.3. Концепцията „кръгова икономика“ – възникване, същност и очаквани резултати от реализацията ѝ

1.4. Кръгова икономика и устойчиво развитие – два подхода към една, обща цел.

ВТОРА ГЛАВА. СТРАТЕГИЧЕСКИ ОРИЕНТИРИ ЗА ПРЕМИНАВАНЕ ОТ ЛИНЕЙНА КЪМ КРЪГОВА ИКОНОМИКА

2.1. Организация и управление на прехода от линеен към кръгов модел на икономиката – единство на целите, координация на действията, диференциация на права и отговорности

2.2. Кръговата икономика в Европейския дневен ред.

2.3. Участие на местната власт в прехода от линеен към кръгов модел на икономиката и развитието – възможности и проблеми

ТРЕТА ГЛАВА. ПОЛИТИКИ И ПРАКТИКИ НА ОБЩИНИ ОТ РОДОПСКИЯ РЕГИОН ЗА УСКОРЯВАНЕ НА ПРЕХОДА ОТ ЛИНЕЙНА КЪМ КРЪГОВА ИКОНОМИКА

3.1. Емпирично проучване на потенциалите на общини от Родопския регион за преминаване към кръгов икономически модел

3.2. Приоритетни области в прилаганите политики от местните власти за подпомагане преминаването към кръгова икономика

3.3. Интегриран модел за управление на прехода към кръгова икономика приложим в общини от Родопския регион

Заклучение

Приноси на дисертационния труд

Използвана литература

Декларация за оригиналност

Приложения

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД

В Увода е представена актуалността и практическата приложимост на изследваната проблематика и са изложени мотивите за избор на темата. Формулирани са изследователският проблем и основната теза на докторанта. Определени са предмета и обекта на дисертационното изследване. Дефинирана е целта и са посочени изследователски задачи. Посочени са ограниченията на изследваната проблематика и използвания изследователски инструментариум.

ПЪРВА ГЛАВА. ПРЕХОДЪТ ОТ ЛИНЕЙНА КЪМ КРЪГОВАТА ИКОНОМИКА В ГЛОБАЛЕН КОНТЕКСТ

Първа глава на дисертационния труд има подчертан теоретичен характер и е посветена на изследване и анализ на основни глобализационни ефекти и конкретното им историческо проявление в масовото индустриално производство. Очертана е концептуалната рамка на линейната икономика и са изведени дефицитите на модела. Обобщени и синтезирани са концепциите за съдържателните характеристики на кръговия икономически модел, както и на очакваните резултати от реализацията му. Изяснен е понятийния апарат и е представена взаимовръзката между кръговата икономика и устойчивото развитие. Обяснен е интереса към изследване на процесите и възможностите за преминаване от линеен модел на икономиката към кръгова икономика на местно ниво, като е подчертано значението на кръговия икономически модел за ефективното функциониране на социално-икономическите и природни системи.

Първа глава е структурирана в четири параграфа.

В параграф 1.1. Глобализационни ефекти и конкретно историческото им проявление в масовото индустриално производство са изследвани и анализирани проблемите и противоречията. Обърнато е внимание, че един от основните аспекти на човешкото развитие е способността да се отчитат дисонансите и различните и предизвикателства. Днес многообразието на процесите свързани с развитието и тяхната взаимосвързаност и взаимозависимост, налагат не само приемане и съобразяване със съществуващите ценности на обществата, но и отчитане и преодоляване на множество локални и глобални проблеми, резултат от развитието. Формират се нови виждания и концепции за социално-икономическия живот на глобализирания свят.

Подчертано е, че бурното развитие на технологиите и изграждането на глобални информационни инфраструктури, създава условия за бързото движение на информация, идеи, технологии, ресурси и блага, както и за трансфер на знания и иновации. От друга страна, глобалните промени пораждат множество противоречия и дисбаланси, свързани със съществуването на човешката цивилизация, екологична и продоволствена криза, заплахи за световния мир, което създава сложни междудържавни отношения. Следва да се отбележи, че глобалните процеси “протичат с различно съдържание и ефекти в отделните региони и сфери

на обществения живот, като глобализацията на икономиката е само страна, или линия в глобалното развитие.”²

Аргументирано е мнението, че неразумното и прекомерно използване и изчерпване на природните ресурси, поставя на опасност способността на планетата да посрещне нуждите на бъдещите поколения. Натискът върху жизненоважни ресурси в световен мащаб, от питейната вода до плодородна земя, поставя множество рискове пред човешкото съществуване. Ресурсите, които използва човечеството днес, съответстват на ресурсите на Земята, умножени по 1,7.³ Световното потребление на материални ресурси е увеличено 14 пъти към 2015 г. от 1900 г., като към 2050 г. се очаква потреблението да се удвои, което с бързи темпове води света към няколко съществени критични точки. От една страна е екологичния натиск, а от друга, това е огромно предизвикателство пред икономиката на Европа, която, както е известно е силно зависима от суровини, предоставени от международните пазари.

Обърнато е внимание, че споменатите особености, надхвърлят границите на националните икономики, с което се засилва неравенството, създават асиметрии по отношение на достъпа до ресурси от всякакъв характер, бедността, продоволствените възможности и опазване на околната среда. Силно негативно въздействие върху хармоничното развитие оказва и неравномерно разположение на хората на планетата, което предизвиква сложните и с множество последствия миграционни потоци. Направен обстоен преглед и критичен анализ на споменатите и на други неблагоприятни процеси, които оказват силно влияние не само върху глобалната конкурентоспособност, а поставят под въпрос оцеляването на човечеството.

Авторът приема, че в случай, че въпросите касаещи опазване на природната среда и ресурсите, останат нерешени, изменението на климата и разрушаването на природния капитал ще имат негативни ефекти върху икономиката, ще влоши качеството на живот на цялата планета, като в същото време ще се повиши риска от сериозността и честотата на природните бедствия, което ще изложи на опасност живота на повече хора. Трансформацията на посочените отрицателни тенденции изисква съществени средства и комплексни усилия, необходимо е да се обърне внимание на факта, че негативните ефекти от бездействието и свързаните с него социални последици могат да бъдат много по-неблагоприятни.⁴

В резултат на полаганите усилия и реформи на всички равнища за излизане от икономическата и финансовата криза от 2007 г. икономиката на Европейския съюз към 2019 г. постепенно започна да укрепва, но: „още е много рано ЕС да празнува края на кризата. Защото фактите показват, че размерите на общите инвестиции и на отработените часове са все още далеч от равнищата си преди кризата. Също така твърде много от новите работни места са временни или несигурни, на непълнен работен ден, като бедността сред работещите не намалява.“⁵

Подчертано е, че от началото на 2020 г. човечеството е изправено пред ново предизвикателство – Световната здравна организация обявява пандемия, причинена от COVID-19. Според здравните и други експерти, обявяването на пандемия носи множество рискове с големи политически и икономически последици.

Следователно, за да се премине към устойчиво потребление и подходящи производствени модели е наложително модернизиране на европейската икономика. Това е гаранцията, че икономическия растеж ще позволи запазването на модел, който да създава справедливи резултати за цялото човечество и да гарантира, че хората няма да консумират

² Недялкова, А. Глобализация на икономиката и развитието. Модул 3. Глобализацията - противоречия, тенденции и перспективи. УИ на ВСУ “Ч. Храбър. Варна. 2004, с. 8

³ Global Footprint Network: <https://www.footprintnetwork.org/our-work/ecological-footprint/>

⁴ Dante Disparte, „If You Think Fighting Climate Change Will Be Expensive, Calculate the Cost of Letting It Happen“ (Ако мислите, че борбата с изменението на климата ще струва скъпо, изчислете цената на бездействието), 12 юни 2017 г., Harvard Business Review online: <https://hbr.org/2017/06/if-you-think-fighting-climate-changewill-be-expensive-calculate-the-cost-of-letting-it-happen>

⁵ Според Катя Лето-Комулаинен, Заместник-генерален секретар на Европейската конфедерация на профсъюзите, Вж. ЕКП за Годишния обзор на растежа: ЕС се нуждае от определени решителни действия в подкрепа на инвестициите и повишаването на заплатите <http://podkrepa.org/news/>

повече ресурси, отколкото има на планетата Земя. В тази посока е задължително да бъдат коригирани дисбаланси на продоволствената система на ЕС, за да се постави на устойчива основа мобилността и начина, по който се произвежда продукцията, използва енергията и проектират сградите и инфраструктурата. За постигане на желаните резултати науката, финансирането, данъчното облагане и публичното управление, е необходимо да бъдат насочени в посока постигане на Целите на устойчивото развитие (ЦУР).⁶ Независимо, че икономическите политики са в правомощията на всяка държава членка, съществува междудържавна координация в рамките на ЕС, което има съществено значение особено при преодоляването на кризи и финансова нестабилност в някои държави.

Обобщено е, че днес, в условията на четвъртата индустриална революция, промените са за всички, интелигентния растеж и иновациите са водещи в развитието на страните членки, в съответствие с европейските ценности и интереси. Значителните конкурентни предимства на държавите-членки, са основание ЕС да има водеща роля при модернизиранието на европейските икономики, за да се гарантира сигурността на околната среда и да се подобри здравето и благосъстоянието на всички европейци. ЕС е ангажиран с постигане на ЦУР, като инвестира в квалификации, иновации и нововъзникващи технологии, които подпомагат стимулирането на прехода на икономиката и обществото към нови модели на развитие. Новите модели на производство и потребление трябва да отговарят на многобройни и взаимосвързани изисквания; на сложната интеграция между отделните направления на многообразие и различия във всички сфери; да преодолеят трудностите при контекстуално унифициране на правила и процедури, както и промяната на културни ценности и нагласи; да са съобразени с непредвидимости и изненади и др.

Повишаването на капацитета и конкурентоспособността на европейската икономика и жизнения стандарт по устойчив начин, както и превръщането ѝ в неутрална по отношение на климата икономика е невъзможно без подкрепата на научните изследвания, развойната дейност и развитието на по-добри умения и компетенции на работната сила, необходими за работните места на утрешния ден.⁷

Втория параграф на Първа глава – „Концептуална рамка на линейната икономика – пробиви /провали/ и дефицити на модела“, е потърсен отговор на множество въпроси, които възникват, за адекватността на концептуалната рамка на линейния модел с широко популярните в настоящето базови икономически и управленски теории.

В контекста на дефинираната теза на изследването е отделено внимание преди всичко на връзката на глобализационния ефект, който е продукт на взаимодействието на масовото индустриално производство с общия ход на глобализацията, с доминиращия линеен модел на икономиката и развитието. Констатирахме наличието на много и разнообразни проблеми, които заплашват бъдещето на планетата и допълнително изострят противоборството между човека и природата.

Подчертана е потребността от ново научно познание и технологии за решаване на проблемите. Анализът и оценката на проблемите всеки сам за себе си се обслужваше предимно от частнонаучното или отраслово знание. Частичното им решаване в различни регионални или териториални структури се оказва възможно в повечето случаи с технологиите на линейната икономика. Днес това е невъзможно. Безспорна е потребността от интердисциплинарно знание, от анализ и оценка на големи бази данни, от приложението на новите информационни технологии и мобилизация на изкуствения интелект.

Отбелязано е, че сама по себе си тази проблематика е изключително широка и все още обект на множество научни спорове и дискусии. По много от злободневните дори въпроси, липсват еднозначни отговори. Ето защо изследването се ограничава до някои от елементите на концептуалната рамка на линейния модел, които най-категорично обуславят оценките за неговата изчерпаност и необходимостта от промяната му. С цялата условност на избора, е

⁶ Документ за размисъл към устойчива Европа до 2030. 30.01.2019 г. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/rp_sustainable_europe_bg_v2_web.pdf

⁷ Към по-издръжлива на сътресения и устойчива европейска икономика. Становище на Европейския икономически и социален комитет ECO/492. 24.01.2019 г. <https://www.eesc.europa.eu/bg/node/67172>

отделено внимание на два аспекта, които непосредствено касаят търсената хармония между природа, човек, общество и икономическо развитие:

- От гледна точка на организацията и управлението на сложни, динамично развиващи се системи е проследена релевантността на линейния модел на икономиката и развитието към различни аспекти на системния, комплексен и проектно целеви подходи.

- Анализирани са взаимовръзките и зависимостите, породили констатираното несъответствие между развитието на производителните сили, производствените отношения и биологичните възможности на биосферата в контекста на няколко, базови икономически и социални концепции и доктрини, а именно: Глобални обществени блага; Неолиберализъм; Свободен пазар и конкуренция; Социално сближаване и солидарност.

За обосновката на първия аспект, свързан с обекта и субектите на управление, е подходящо да се приеме постановката, че „Геосферата, екосферата, човечеството, икономическата система, науката и културата образуват глобалната система, отличаваща се с изключителна сложност, динамика и уникалност. В този смисъл, всички останали системи се явяват нейни подсистеми.”⁸ Тази постановка е конкретизирана и доразвита във връзка с прехода към кръговата икономика и от проф. Анна Недялкова, според нея глобалният свят е среда, в която функционират всички системи, което го характеризира като сложна суперсистема, белязана с изключително висока степен на взаимосвързаност и взаимозависимост.

Приета е дефиницията на проф. Недялкова, че глобализационния ефект е „системен резултат от въздействието на глобализационния фактор и на целия комплекс от фактори и обстоятелства на живота“⁹, и се проявява на няколко нива – общоисторическо, конкретно историческо и формационно. Подчертана е особената важност на формационния контекст на анализа, защото именно той позволява да се оценят, както многовариантността на разволя на събитията, така и възникващите проблеми в контекста на степента на развитие на производителните сили, на производствените отношения и модела на организация на обществото. От методологическа гледна точка това означава целеполагането на всеки етап да се прави върху основите на историческата причинност, което означава, че изчерпването на линейния модел на икономиката и развитието съответства на един приключил етап на масовото индустриално производство. Не случайно днес на дневен ред са интелигентната специализация, обществото на знанието, Четвъртата индустриална революция.

Обърнато е внимание, че човечеството столетия наред се стреми именно към хармония между природа, човек, общество, икономика и наука, като предпоставка за равновесие на системата. Тревожни са изводите, че „равновесието е статично, относително, нестабилно и кратковременно“, а към настоящия етап хармонията и равновесието са „жертва пред олтара на растежа – израз на невероятната експанзия на човека, на опита му да подчини всичко, на имперското му мислене и действие“.¹⁰ Именно в този смисъл се откриват и не една пробойни в концептуалния модел на линейната икономика реализиран в условията на масовото индустриално производство.

В този смисъл е подчертано, че с особена важност е мисленето в системи. От гледна точка на теорията на системите на преден план излизат въпросите, както за състава и структурата на глобалната система, така и за характера на сложните и динамично променящи се връзки между подсистемите ѝ. От тук могат да се направят няколко извода с методологично значение:

1. Суперсистемата е многостепенна и определянето на йерархичните ѝ нива зависи от конкретните цели и обхвата на изследването. От гледна точка на прехода от линейна към кръгова икономика ние проследяваме управлението на процесите условно на четири нива – глобално, регионално, локално, ниво на местната власт.

⁸ Матеев, Е., Структура и управление на икономическата система. С., 1987, с. 15-68

⁹ Недялкова, А. Електронни ресурси по учебен курс „Кръговата икономика в глобален контекст“

¹⁰ Дуранкев, Б. Природа, общество и икономика: Пропорционалност на развитието. Сборник „Екология и гражданско общество“. Център за исторически и политологически изследвания; Фондация „Солидарно общество“. Изд. „Авангард прима“. София. 2018, стр.13
https://www.academia.edu/38632507/ЕКОЛОГИЯ_И_ГРАЖДАНСКО_ОБЩЕСТВО

2. Всяко от посочените нива се явява едновременно субект и обект на това управление. По този критерий бихме могли значително да увеличим броя на нивата на системата, стигайки до конкретния човек.

3. В редица случаи е целесъобразно системообразуващ фактор да бъдат именно глобалните проблеми. Като такива приемаме всички проблеми, които засягат динамичното, равновесно състояние на глобалната система и нейната устойчивост, както и развитието и прогресът на човечеството като цяло. Особен интерес представляват онези от тях, които измерваме като силно изострени за разглеждания период от време.

4. С оглед на преследването на развитието на системите „природа – общество – икономика“, подчинено на стремежа към равновесие и хармония, като обща главна цел, извеждаме необходимостта от количествен и качествен анализ на вътрешните и външни фактори за промяна, както на подсистемите, така и на средата, в която функционират.

Посочено е, че глобалните проблеми на съвременността, разгледани в параграф 1.1. са плод именно на асиметриите и деформациите, които линейното развитие противопоставя на стремежа към хармония и равновесие. Натискът върху природата като основен източник на икономическите ресурси превръща лимитираните възможности на екосферата и биосферата във вътрешен фактор за поведението на макросистемата и във външен за нейните подсистеми. Това на свой ред създава нови, още по-сложни връзки и зависимости. От методологична гледна точка става задължително измерването и отчитането на ефекта на въздействие на всяка от частите на системата, както върху останалите подсистеми, така и върху системата като цяло. Идентифицираните проблеми са резултат от цялостния модел на функциониране на глобалната система в периода на масовото индустриално производство, допълнен с превръщането на кризите в перманентно явление.

Обърнато е внимание, че в общите и специализирани публикации по теория на управлението липсва единно становище относно съставно структурните елементи на глобалната система. Това, което ги обединява е, че всички те предлагат подсистемите да са съвкупност от близки или взаимно пораждащи се проблеми. Така например Х. Кан и Дж. Филпс извеждат 19 глобални проблеми, от които 9 са приети за главни.¹¹ Английският икономист Р. Хигинс предлага редуцирането им до 6: пренаселеността, гладът, недостигът на ресурси, замърсяването на околната среда, злоупотребата в областта на използването на ядрената енергия, неконтролируемото развитие на науката и техниката, свойствата на човешката природа.¹² Това позволява от една страна да се отчита по-точно взаимната обусловеност на проблемите и влиянието им върху глобалната система като цяло, а от друга да се определят най-ефективните методи и средства за възстановяване на равновесието на системата. В контекста на управленските теории това прави целесъобразно приложението на проектно-целевото управление, особено в неговия надграждащ вариант.

Подчертано е, че принципът на йерархията или на съподчинеността на глобалните проблеми съвсем не се свежда до това коя от класификациите им сме избрали, а до сложното им взаимодействие и взаимозависимост, в процеса на което се пораждат нови рискови зони. Те касаят интересите и съдбата на всички държави, народи и социални слоеве. При изостряне на тези проблеми възникват заплахи за цялото човечество и цивилизацията.

За съществуването на описаната индукция между проблемите А. Печеи предупреждава: „Всеки проблем е свързан поотделно с всички останали и всяко очевидно решение на даден проблем може да затрудни или да усложни решението на други. Към нито един от тези проблеми не може да се подхожда с линейните и последователни модели на миналото”¹³ В потвърждение на казаното са посочени само някои от най-видимите белези на индукция между групи проблеми, която години наред се подценява, в резултат на което се генерират нови рискови зони, а самите проблеми се задълбочават например: демографски и продоволствени проблеми; продоволствие – структура на икономиката и бедност; икономически растеж -ресурсна осигуреност - натиск върху природата и т.н.

¹¹ Kahn, H., Phelps, J., 1979. The Economic Present and Future. The Futurist, v.

¹² Higgins, R., 1978. The Seventh Enemy: The Human Factor in the Global Crisis. L., p. 274./

¹³ Печеи А. 1987. Качеството човек. С., с. 93

Посочените, макар и неизчерпателно, дефицити на линейния модел в аспект организация и управление на сложни, динамично развиващи се системи са сериозна причина за неговата неадекватност към опитите да бъдат решени все по-изострящите се глобални проблеми на съвременността. Това на свой ред поставя и следващата група въпроси, а именно, до колко адекватни на ситуацията са и някои от базовите икономически доктрини, участващи в концептуалната рамка на линейното по характер масово, индустриално производство.

Третия параграф на Първа глава "Концепцията кръгова икономика – възникване, същност и очаквани резултати от реализирането ѝ" е посветен на идеята за затваряне на кръга, за обратната връзка и циркулярност в реалните системи, обърнато е внимание, че е възникнала в древността и има отзвук в различни научни направления и философски школи. След Втората световна война, тази идея се възражда, в резултат на провеждане на множество компютърно базирани изследвания и анализи на нелинейните системи, се разкрива сложната, взаимосвързана и непредсказуема природа на света в който живеем. Цифровите технологии днес, имат потенциал да подкрепят прехода към екологосъобразна икономика и затваряне на кръга с радикалното увеличаване на виртуализацията, дематериализацията, прозрачността и интелигентността, основани на обратната връзка.¹⁴

Изследвана е етимологията на понятието „кръговата икономика“, в сравнителен план са представени гледните от края на 70^{те} години на 20^{ти} век, независимо, че още с появата на стопанските отношения, се ражда и идеята за затваряне на кръга. Само с бегъл поглед назад във времето е видно, че в човешката история икономическите отношения са били предимно кръгови, след употреба, използваните материали или са използвани за производството на нови стоки, или са били изхвърляни, но те по естествен път са успявали да се разградят в природната среда, поради органичния си характер. Синтетичните материали, които са неразградими по естествен път, не са били познати до началото на 20^{ти} век.

Обърнато е внимание, че по традиция и плановата икономика, и пазарната икономика не отчитат екологичните вреди, разумното използване на ресурсите и не са ориентирани към устойчиво развитие. Кръговата икономика дава възможност, за отнасяне към способността на една икономическа система да се развива успешно, докато използването на ресурсите намалява. Преминаването към кръгов модел има за цел да постигне „дематериализация“, чрез абсолютно или относително намаляване на количеството материали, които се използват, както и на количеството отпадък.¹⁵

Последователно са разгледани приоритетите в Европейските политики и са представени първите опити за концептуализиране на понятието. През 1976 г. пред Европейската комисия е представен доклад на тема: „Потенциалът за заместване на човешкия труд с енергия“.¹⁶ В Доклада е представена визия на икономиката в цикъл и нейното въздействие върху икономическата конкурентоспособност. Систематизирани са възможните ефекти от трансформирането на линейната икономика в кръгова върху възможностите за създаване на работни места, съхраняването и оптимизирането на използваните природни ресурси и намаляване на замърсяването, както върху икономическата ефективност.

Представена е водещата идея в „Концепцията на Стахел“ свързана с концентрирането на усилията на икономическите субекти върху продажбата на услуги, а не на продукти, което води до развитието на т.нар. „функционална икономика на услугите“¹⁷ и днес намира място в

¹⁴ Какво е кръгова икономика? Рамка за икономика, която е възстановителна и регенеративна по дизайн. <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/circular-economy/concept>

¹⁵ Вулвулис, Н. Кръговата икономика отделя ръста от потреблението на ресурси. 05.01.2018 г. https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/ikonomika/2018/01/05/3106865_d-r_nik_vulvulis_krugovata_ikonomika_otdelia_rusta_ot/

¹⁶ В докладът “The Potential for Substituting Manpower for Energy”, авторите Уолтър Стахел и Женевиер Редей систематизират идеите за „затваряне на кръга“ и представят концепция за „кръгова икономика“. През 1981 г. докладът е издаден като книга – „Jobs for Tomorrow: The Potential Substituting for Manpower for Energy” изд. Vantage Press и печели престижната награда Мичъл. Вж. https://books.google.co.uk/books/about/Jobs_for_Tomorrow.html?id=iWq3AAAAIAAJ&redir_esc=y

¹⁷ Функционалната икономика е да се създаде възможно най-висока стойност за използване, за възможно най-дълго време, като се консумират възможно най-малко материални ресурси и енергия. Вж. Stahel, W.,R. Hidden innovation' in: Science & Public Policy. London, vol 13 no 4 August 1986.

понятието „икономика на ефективността“. Друга основополагаща теория на идеята за кръгова икономика от 90^{те} години на 20^{ти} век, е концепцията за индустриалната екология,¹⁸ която е фокусирана върху изследване на материални и енергийни потоци през индустриални системи, и насочена върху връзките между операторите в рамките на „индустриалната екосистема“. Този подход има за цел да създаде производствени процеси със затворен цикъл, в които отпадъците да служат като входящ материал, като по този начин се елиминира създаването на нежелан страничен продукт – отпадък. При индустриалната екология, производствените процеси се проектират в съответствие с местните екологични ограничения, като същевременно се има предвид и тяхното глобално въздействие от самото начало на производствените процеси.

В дисертационното изследване е отредено място и на иновативни теории, захранващи с идеи кръговата икономика като биомимикрията,¹⁹ която търси устойчиви решения, като подражава на модели от природата. В основата на теорията е изследването на природни феномени и доказали се с времето процеси при живите организми и възможностите за копирането им при решаването на човешки проблеми. Представения теоретичен подход ”биомимикрия“ е атрактивен за предприемачите²⁰, тъй като им дава възможност не само за инициране на множество иновативни проекти, а и за разрешаване на множество проблеми провокирани от динамично развиващия се променлив свят.

Радикална промяна на линейната икономическа система предлага подходът от „люлка до люлка“²¹, при който чрез модел на производство със затворен цикъл и максимално рециклиране, отпадъците се свеждат до минимум. Този подход се стреми да създаде технологии, които са не просто ефективни, а по същество са безотпадни.²² От „люлка до люлка“ възприема безопасните производствени процеси на „биологичния метаболизъм“ в природата като модел за развиване на „технически метаболичен поток“ от индустриални материали, към продуктови компоненти, които могат да бъдат връщани в употреба и използвани многократно, без това да намалява качеството им.

Обобщено е, че като цялостна концепция, кръговата икономика за пръв път е предложена във Великобритания през 1990 г. в книгата „Икономиката на природните ресурси и околната среда“²³, където се подчертава, че линейната икономика следва неустойчив модел, който както бе отбелязано се базира на непрекъснат добив на нови суровини и третира околната среда като склад за отпадъци. При кръговата икономика материалите максимално дълго се въртят в кръг, генерират се минимални количества отпадъци, намалява се нуждата от добив на първични суровини и зависимостта от внос на такива. Днес понятието е разширено и обогатено с идеи като безкраен цикъл на употреба на ресурсите, адаптиране на природни форми в технологиите и други. Безспорно е, че кръговата икономика удължава жизнения

¹⁸ Робърд Фрош и Николас Галопулос в статията си „Стратегии за производство“, представят идеята, че отпадъците от едно производство могат да се използват като суровина за друго, както е в природата. Вж. Frosh, Robert A., Nicholas E. Gallopoulos. Strategies for Manufacturing. Scientific American. 1989 <https://www.scientificamerican.com/article/strategies-for-manufacturing/>

¹⁹ Жанин Бениус определя биомимикрията като нова дисциплина, която изучава най-добрите идеи на природата, след което имитира тези процеси за решаване на човешки проблеми, в книгата си ”Биомимикрията: иновация вдъхновена от природата”, публикувана за първи път през 1997 г. Вж. Benyus, M. Janine. Biomimicry: Innovation Inspired by Nature by. 2003. <https://biomimicry.org/janine-benyus/first-chapter-biomimicry-innovation-inspired-nature/>

²⁰ Балинов, Б. Устойчив бизнес и кръгова икономика. XVI International Scientific Conference MANAGEMENT AND ENGINEERING '18. 24-27.06.2018. Созопол. с. 504-511, с. 510 http://iscme.tu-iiim.org/uploads/2018/ISCME18_VOL2_2018_d.pdf

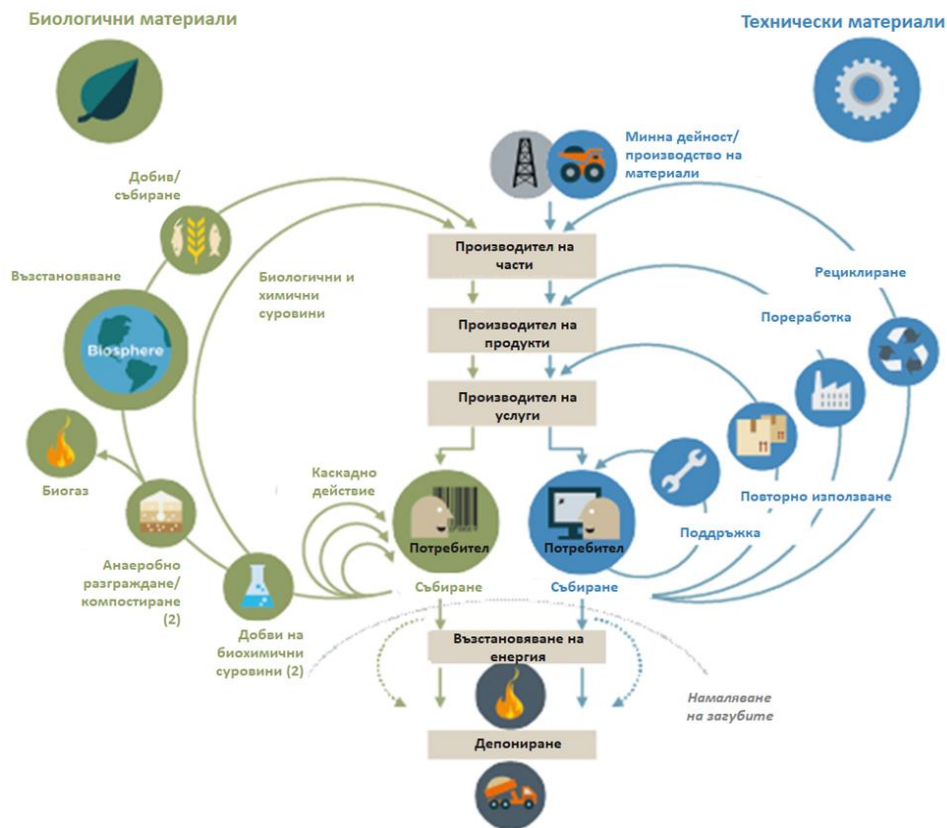
²¹ „Cradle to Cradle“ е концепция, с автори Майкъл Браунгарт и Уилям Макдона, която разглежда всички материали участващи в промишлени и търговски процеси да имат положително въздействие и да намаляват отрицателните въздействия върху околната среда. Вж. Браунгарт, М., Макдона, У. От люлка до люлка. Да преосмислим начина, по който произвеждаме. Изд. Книжен тигър. София. 2009.

²² По Балинов, Б. Кръгова икономика и устойчиво развитие. Сп. Управление и устойчиво развитие 4/2018 (71) ТУ-София. 2018. http://oldweb.itu.bg/jmsd/files/articles/71/71-17_B_Balinov.pdf

²³ Авторите Дейвид Пиърс и Кери Търнър, отбелязват, че традиционната икономика е развита без тенденция към рециклиране и третира околната среда като резервоар за отпадъци. В книгата си те представят възможностите на Земята като затворена икономическа система. Вж. Pearce, D., Turner, R. Economics of Natural Resources and the Environment. Harvester Wheatsheaf. 1990. <https://ideas.repec.org/a/eee/ecolect/v3y1991i3p263-265.html>

цикъл на ресурсите чрез употребата на възможно най-малко неразградими и опасни материали.

Концепцията за кръгова икономика, се явява основополагащ елемент, който провокира възникването на „Зелената икономика“²⁴ и на „Синята икономика“ в които се наблюдават различни процеси, свързани с устойчивото потребление и производство. Зелената икономика акцентира на химическите процеси, а синята – се доближава до физическите природни процеси.²⁵

Фигура 1: Кръгов модел на икономиката²⁶

Отбелязано е, че философията на кръговата икономика се основава на принципа на 3те R: reduce (намаляване), reuse (повторна употреба) и recycle (рециклиране). Общата характеристика за кръгова икономика е, че “кръговата икономика е такъв модел, в който използваните веднъж материали се преработват или отделят в биосферата, без да

²⁴ Според Доклада за зелена икономика на Програмата на ООН за околна среда за 2011 г. – „за да бъде зелена, една икономика трябва да е не само ефективна, но и справедлива.“ Зелената икономика е по-приобщаваща като концепция. Тя се отнася до различни екологични процеси и по този начин олицетворява по-голямо разнообразие от дисциплинарни перспективи. В такъв смисъл, зелената икономика може да се разглежда като събирателна концепция на кръговата, био, ниско-въглеродната и други. Вж. Зелената икономика – насърчаване на устойчивото развитие в Европа. 23.05.2013 г. https://www.knsb-bg.org/pdf/490/ustoy4iwo_razwitiie_w_Ewropa.pdf

²⁵ Според Паули, „ако за зелената икономика се изискват по-големи инвестиции от компаниите, а потребителите заплащат по-високи цени, за да се постигнат резултати по опазване на околната среда, то при синята икономика, насоката е осигуряване на устойчивост, която надхвърля простото опазване и съхранение.“ По Балинов, Б. Кръгова икономика и устойчиво развитие. Сп. Управление и устойчиво развитие 4/2018 (71) ТУ-София. 2018. http://oldweb.ltu.bg/jmsd/files/articles/71/71-17_B_Balinov.pdf

²⁶ Източник: Фондация Ellen MacArthur, представено в Стратегия за преход към кръгова икономика 2021-2027. Проект 2020. <https://www.moew.government.bg/bg/strategiya-i-plan-za-dejstvie-za-prehod-kum-krugova-ikonomika-na-republika-bulgariya-za-perioda-2021-2027-g-10910/>

предизвикват вреден ефект.” Отличителна особеност е, че отпадъците се възприемат не като боклук, а като полезни ресурси.²⁷

Разгледана е концепцията за екодизайн, която може да бъде определена като системно интегриране на аспектите на околната среда при първоначалните етапи от възникване на идеята и развитието на продукта, за подобряване на цялостното му екологично представяне. Проблемите на екодизайна имат интердисциплинарен характер и могат да бъдат разрешени с прилагане на подходящи фирмени политики за тясно сътрудничество между индустриални дизайнери и биохимици, фермери, биолози, архитекти, физици, икономисти, еколози и не на последно място – нормативна регламентация и държавна политика.²⁸

Представен е Планът за действие за околната среда призовава за предприемане на мерки спрямо издръжливост на продуктите, възможност за възстановяване, повторна употреба, рециклиране, рециклирано съдържание и продължителност на живота на продукта.²⁹ Преминването към „затваряне на кръга“ е привлекателна иновативна възможност пред предприемачите, тъй като използването на отпадъците за ресурс намалява себестойността на продукцията и повишава икономическите ползи, също така могат да се осигурят и работните места, но това е недостатъчно условие, този преход да бъде успешен.³⁰ Амбициите на една конкретна фирма или индустрия не са достатъчни, защото за това е необходимо преобразуването на цялостната система. За успешното преминаване към кръгова икономика обаче, са необходими комплексни усилия и правителствена подкрепа чрез пазарни и данъчни стимули за фирми и домакинства, когато същите не нанасят екологичните щети. Промяната към устойчива и кръгова икономика е необходимо да съчетава амбициозните цели за опазване на околната среда със стабилни социални изисквания, както и да създава последователна законова рамка за устойчиво производство и потребление

Обърнато е внимание, че не е за подценяване факта, че финансовата система е ориентирана към финансиране на линейната икономика, която е доминиращ икономически модел, в който производствените и бизнес циклите на отделните индустрии и продукти са добре известни. Това предполага относителна предвидимост на размера на очакваните генерирани финансови резултати печалби, и предоставя необходимата за финансовите пазари степен на вероятност за реализиране на възвръщаемост на инвестираните средства. За да може банките и капиталовият пазар да предоставят така необходимия ресурс за трансформирането на линейната икономика в кръгова, е необходимо самите те да претърпят сериозна трансформация. Тази трансформация е многопластова и разбира се, притежава множество специфични характеристики от една страна за банките, от друга, за капиталовия пазар, като в рамките на капиталовия пазар и сред банките съществуват редица особености в зависимост от конкретния тип капиталов пазар и конкретния вид банка, както и от възможностите за финансиране по програми и проекти от Структурните фондове на ЕС.³¹

Подчертано е, че за да се постигне това състояние не е достатъчно само да се намерят начини за рециклирането на отделните видове употребени продукти и ресурси, а е препоръчително да се постигне намаляване на общото количество изхвърляни отпадъци. В подкрепа на усилията в тази посока следва да се търсят начини да се удължава живота на продуктите, да се стимулира по-дългото им ползване, а също така и да се споделя ползването на определени категории стоки, което ще удължи жизнения им цикъл. Всичко това

²⁷ Стоичкова, О. Барери пред конструктивното използване на кръговата икономика. Сборник с доклади от международна конференция „Кръгова икономика и устойчиви финанси“ 24.20.2019. ВУЗФ. София, с.33 <file:///C:/Users/Admin/Desktop/RP%20rykopis%20dec%202020/Krugova-ikonomika-i-ustoiichivi-finansi-SBORNIK-2020 Edit 2019.pdf>

²⁸ Стефанов, С. Еко дизайн – същност, инструменти и стратегии. Изд. Академик Пъбликейшънс. София. 2017

²⁹ Концепцията за кръгова икономика в Европа. 17.02.2017. <https://www.ecology-and-infrastructure.bg/bg/koncepciyata-za-kragova-ikonomika-v-evropa/2/321/>

³⁰ Според Виржиния Желязкова „днес, все повече бизнес организации предприемат действия и осъществяват промени, продиктувани от стремеж за затваряне на кръга, т.е. полагат усилията за осъществяване на преход от линеен към кръгов модел.“ Вж. Желязкова, В. Кръгова икономика. Финансови аспекти. Изд. „Св. Гр. Богослов“. София. 2017.

³¹ Желязкова, В. Кръгова икономика. Финансови аспекти. Изд. „Св. Гр. Богослов“. София. 2017

кореспондира пряко с “Ефективното използване на ресурсите и кръгова икономика”³² залегнали в европейските политики по околна среда.

Четвъртия параграф на Първа глава „Кръгова икономика и устойчиво развитие – два подхода към една обща цел“ разглежда в ретроспективен план идеята за устойчиво развитие, като е подчертано, че теоретичната дискуссия е резултат от дълъг процес на промяна на съзнанието и нагласите на човечеството. Още през втората половина на миналия 20 век, развитието започва да се окачествява по различни от общоприетите към момента начини.

Посочено е, че кулминацията на започналите процеси ориентирани към опазване и съхраняване на околната среда и ресурсите е Доклада „Нашето общо бъдеще” (1987 г.) на комисията Брундтланд³³, в който са идентифицирани множество неблагоприятни тенденции на човешкото развитие и търси възможности за преодоляване на наследените противоречия между развитието на човечеството и опазването на околната среда чрез принципа на устойчивото развитие. В Доклада, устойчивото развитие се определя като „развитие, което отговаря на нуждите на настоящето, без да компрометира способността на бъдещите поколения да посрещнат своите нужди”.³⁴

Изградената върху основата на устойчиви форми на развитие концепция, визира идеята за осигуряване на екологосъобразно и отговорно функциониране на социално-икономическата система. Този процес е свързан с динамиката на разумното потребление и обективната необходимост на бъдещето, за неговото осъществяване е наложително предприемането на ефективни действия.

Подчертано е, че устойчивото развитие не може да се разглежда като застинал процес на производство и потребление. Напротив, той е динамичен – в икономическо, екологическо, социално и управленско отношение, където е полето му на приложение. Изследването на устойчивото развитие показва, че значително се разширява и обектът на управление, тъй като не е коректно акцентът да бъде само върху отделните елементи – икономически, екологически, социален и управленски, а на техните взаимосвързани зависимости.³⁵

Разгледана е сложната взаимовръзка между „информационното общество” и икономика на нематериални финансови активи, информация, снимки, съобщения, интелектуална собственост и др. води до така наречената „дематериализация” на икономическата активност. Новата икономика и публичното управление се движат не само от материалните (и естествени) ресурси, но все повече от наличието на ресурси за информация и знания. В този контекст, експертите на Световната банка определят устойчивото развитие като процес на управление на съвкупността, портфейла на активите, насочени към запазване и разширяване на възможностите, с които разполагат хората.³⁶ В това определение, активите включват не само традиционно смятания финансов капитал, но и природен и човешки капитал. За да се постигне устойчивост на развитието трябва да се осигури стабилен растеж, особено при неопределеност във времето и на сложни взаимосвързки и взаимозависимости на изброените активи.³⁷

³² Европейски парламент. Политика в областта на околната среда. Ефективно използване на ресурсите и кръгова икономика <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/sheet/76/resource-efficiency-and-the-circular-economy>

³³ Докладът предизвиква огромен интерес и множество дебати за устойчивото развитие. Докладът Брундтланд, е основата на конференцията на ООН през 1992 г. в Рио де Жанейро, Бразилия по опазване на околната среда, наречена „Среща за земята”. Резултатът е подписването на Декларацията от Рио, известна като „Дневен ред 21”, в която е представен план за действия на глобално, национално и местно равнище от правителствата, организациите и лицата във всяка област, в която човекът въздейства върху околната среда. Вж. Нашето общо бъдеще <http://web.archive.org/web/20120501153237/http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm#I>

³⁴ Нашето общо бъдеще <http://web.archive.org/web/20120501153237/http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm#I>

³⁵ Банкова, И. Предизвикателства пред управлението на устойчивото развитие. Сп. Известие. Съюз на учените. Серия "Хуманитарни науки". Варна. 2018 с. 53,54

³⁶ Документ на Групата на Световната банка. 21 април 2016 г. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/807481470125832225/text/104987-BULGARIAN-CASD-P149302-PUBLIC-CPF-BULGARIAN-final.txt>

³⁷ Пенчев, П., Росица Пенчева. Устойчивото развитие – теоретични и практически измерения. УИ “Д. А. Ценов”. Свищов. 2009, стр.33

Посочени са предизвикателства, които стават все по-наболели, по-сложни и силно взаимосвързани, което от своя страна означава, че преодоляването на едно от тях е в състояние да даде положителни последици за останалите, както и да се оформи рамката на стабилна икономика. През последните години ЕС приема редица стратегически рамкови политики, в които се поставя акцент върху трансформирането на икономиката на Съюза и на отделни системи като енергетика, мобилност и др. по подходящ начини, за да се осигури благополучие и справедливост като същевременно се съхраняват и защитават на екосистемите. Приоритет на европейските политики е постигане на Целите за устойчиво развитие до 2030 г. (ЦУР), които са формулирани от Организацията на обединените нации (ООН)³⁸

Аргументирано е твърдението, че устойчивостта е не само защита и опазване на създадените блага, условията за живот, и на културното многообразие, а също и с осъществяване на непрекъснати промени и стремеж към създаване на по-добър свят. Както защитата на благата, така и създаването на нови блага са свързани с иновации в институциите на управление и в социотехническите системи. С иновациите могат да се намалят някои нежелани ефекти създадени от съществуващите технологии, но могат да възникнат и нови рискове и предизвикателства.³⁹ Постигането на устойчивост, също така е силно зависимо от интеграцията, но с промяната на философията и развитието на нови модели на управление, не трябва да се омаловажава ролята на държавата, тъй като устремени към постигане на интеграция, не малко политици “имат пренебрежително отношение към държавата и нейната отговорност в условията на глоболизиращо се общество.”⁴⁰ По своята същност устойчивото развитие се основава на ефективна и дългосрочна интеграция на социални, икономически и екологични фактори, както и на добро управление на всички равнища от глобалното, до местното.

Достигнато е до създението, че създаването на ангажираност за устойчиво развитие включва не само значителен преход към по-широко разбиране и по-амбициозен набор от цели, но и към по-последователно взаимно свързани институционални структури и процеси на планиране, управление, пазари, традиции и избори от всякакъв мащаб. Това не е процес на бърз и лесен преход. Предизвикателството е какви са възможностите за извършване на подобен преход и какви инструменти е необходимо да се разработят за успешното управление на устойчивото развитие. Динамично променящия се, изпълнен с предизвикателства свят обаче, показва, че независимо от постигнатото, нищо не е окончателно завършено или постоянно установено по прилаганите политики. Развитието на демокрацията, икономиката, съхраняването и възстановяването на околната среда се нуждаят от постоянство и усилия, за да се консолидират постиженията и да се преодолеят напълно отрицателните последици от икономическата и финансовата криза от 2007-2008 г. и кризата предизвикана от пандемията от коронавирус през 2020 г. Друга сложна задача е промяна на нагласите и разбиранията за връзката на човешкото здраве, благоденствие и благосъстояние с качеството на околната среда, социалните неравенства и глобалните предизвикателства, които не признават граници.⁴¹

³⁸ На 2 август 2015 г. след осем кръга междуправителствени преговори между държавите членки на ООН е договорена с консенсус новата Програма за развитие след 2015 г. Документът е озаглавен „Да преобразим света: Програма до 2030 г. за устойчиво развитие” и се състои от преамбюл, декларация, 17 Цели и 169 подцели на устойчивото развитие, средства за изпълнение и средства и глобално партньорство и последващи действия и преглед. Документът е официално приет на 25.09.2015 г. от глобалните лидери по време на Среца на върха по устойчивото развитие в Ню Йорк (25-27 септември 2015 г.) www5.moew.government.bg/wp.../Spravka-2030AgendaSDGs-environment-1.doc

³⁹ Банкова, И. Предизвикателства пред управлението на устойчивото развитие. Сп. Известие. Съюз на учените. Серия "Хуманитарни науки". Варна. 2018, с. 54.

⁴⁰ Според Анна Недялкова, това “всъщност е свързано с порочната идеологическа концепция за омаловажаване ролята на държавата.” Вж. Недялкова, А. Глобализация на икономиката и развитието. Модул 4, България, глобализацията и европейската интеграция. УИ на ВСУ „Ч. Храбър“, В., 2004, с. 65.

⁴¹ В Приложение 3 към Документа за размисъл подробно са очертани основните инициативи на Комисията „Юнкер“, допринесли за Програмата на ООН до 2030 г. и Парижкото споразумение относно изменението на

Посочени са обстоятелства, които са достатъчно основание за поставяне на наболели въпроси пред правителствата, бизнеса, гражданските организации и гражданите, свързани с избора на подходящи модели на развитие, които са по-малко разрушителни за природната среда и за здравето на хората. Отказването от класическите икономически отношения и насочването към икономически модел, който елиминира загубите и отделя икономическия ръст от консумацията на ресурси, не е лукс, а належаща необходимост. Това е и основната задача, която се опитва да реши кръговия икономически модел.

Подчертано е, че промяната на модела и преминаване от линейна към кръгова икономика от една страна се явява огромно предизвикателство за икономиката, а от друга, е възможност за преодоляване на екологичните, ресурсните и социалните предизвикателства и проблеми, както и за възстановяване на държавите от кризата предизвикана от пандемията.⁴² Днес, развитието е белязано от политически, социален и икономически динамизъм, непрестанни инвестиции в нови технологии и в образование, основани на разбирането, че естествените граници на 21-ви век са различни от тези на миналия век и че моделът на линейната икономика е остарял и неподходящ за съвременните условия.

Изводи от Първа глава

- Идентифицирани са най-острите глобални проблеми на съвременността и е представено конкретно-историческото проявление на глобализационния ефект, като продукт на взаимодействието на масовото индустриално производство с общия ход на глобализацията и взаимодействието с околната среда и екосистемите.
- Систематизирани са теоретичните постановки на класическия икономически модел и са очертани пробивите и провалите в концептуалната рамка на линейната икономика.
- На база сравнителен анализ е богатено е съществуващото теоретично знание в областта на кръговата икономика и са очертани очакваните резултати от реализацията ѝ.
- Обоснована е необходимостта от изследване на взаимовръзката между кръговата икономика и устойчивото развитие както на глобално, така и на локално ниво.

ВТОРА ГЛАВА: СТРАТЕГИЧЕСКИ ОРИЕНТИРИ ЗА ПРЕМИНАВАНЕ ОТ ЛИНЕЙНА КЪМ КРЪГОВА ИКОНОМИКА

Втора глава на проучването е посветена на изследване на организацията и управлението на прехода от линейен към кръгов модел на икономиката и на тази база са изведени стратегическите ориентири за преминаване към кръгова икономика като е обърнато специално внимание на мястото ѝ в Европейския дневен ред за постигане на устойчиво развитие. Очертани е ролята на местната власт и са изведени възможности и предизвикателства при осъществяване на прехода към кръгова икономика.

В първия параграф на Втора глава „Организация и управление на прехода от линейен към кръгов модел на икономиката – единство на целите, координация на действията, диференциация на права и отговорности“ са изследвани съвременните предизвикателства пред социално-икономическото развитие на човечеството, както и актуалното състояние на околната среда, които предполагат търсенето на възможни пътища за стабилизиране на взаимодействието между техносферата и биосферата и успешното преодоляване на глобалните проблеми на развитието.

В резултат от въздействието на ускореното развитие и внедряване на промишлените, транспортно-съобщителните и управленските технологии, разширяването и задълбочаването на международното разделение на труда, утвърждаването на транснационалните корпорации като основни стопански агенти, либерализацията на системата на външноикономическите

климата. Вж. Документ за размисъл към устойчива Европа до 2030. 30.01.2019 г. COM(2019) 22 final https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/rp_sustainable_europe_bg_v2_web.pdf

⁴² Прогнозите на СЗО са, че Европа е под заплаха от трета вълна на COVID-19 в началото на 2021 г. , тъй като според специалния пратеник на Световната здравна организация Дейвид Набаро, европейските държави, след като са успели да осъществят контрол над първата, не са успели да предотвратят втората вълна на коронавируса. 22 ноември 2020 г. <https://www.vesti.bg/temi-v-razvitie/tema-koronavirus/evropa-pod-zaplaha-ot-treta-vylna-na-covid-19-v-nachaloto-na-2021-g-6117981>

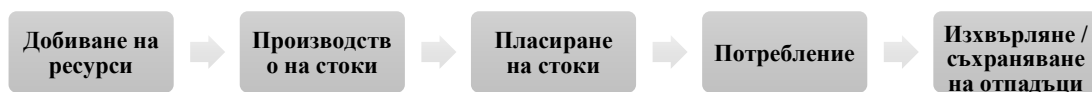
връзки и др., през последния четвърт век, в световните икономически отношения настъпват съществени промени. Икономиката става все по-отворена и излиза от пределите на националното стопанство и функционира като интегрална част от суперсистемата на глобалното световно стопанство.⁴³

Интернационализацията на стопанския живот навлиза в качествено нов етап от края на 20^{ти} век. Процесът на нарастващото взаимодействие между субектите на световната икономика придобива глобален характер. Движещи сили на глобализацията се явяват непрекъснатото задълбочаване на разделението на труда в глобален мащаб на базата на растящата диференциация на високотехнологичните крайни продукти и полуфабрикати, ускореното развитие на международната транспортна инфраструктура, информационната революция, развитието на транснационалното предприемачество, което приема цялото световно пространство като единно поле за международния бизнес

Свидетели сме на процеси на икономическа трансформация, обусловена от способността на системата да се развива, да променя своите форми и функционални механизми. Тази способност е резултат от поведението на икономическите субекти, чиито действия са по-скоро сложен еволюционен процес на взаимодействие, придобил собствена вътрешна динамика, а не се влияе само от тяхната функционална зависимост. Развитието на икономическите отношения не се отнася единствено до размера на съставните им единици, но и до сложността и изменчивостта между връзките на нейните елементи.⁴⁴

Икономическият модел, който все още се следва, предполага следната последователност на процесите: извличане на природни ресурси, преработването им до крайни продукти, консумирането на продуктите, което завършва с изхвърлянето им. Този модел се основава на разбирането за неограничеността на природните ресурси, като въпросът със съхраняване на околната среда е пренебрегнат. Възприемането на това разбиране изгражда стремеж към максимална производителност при непрестанно намаляване на разходите за производство. Днешната икономика функционира праволинейно, като водещата цел е от извлечените природни ресурси да се произведат продукти. Процесният модел на линейната икономика обхваща следните основни етапа „вземи-направи-консумирай-изхвърли“ (Фигура 2).⁴⁵

- ✓ добиване и преработване на суровини;
- ✓ трансформация (производство на стоки);
- ✓ употреба (потребление на произведените стоки);
- ✓ изхвърляне (на отпадния продукт от производството и на ненужните или употребените стоки).⁴⁶

Фигура 2: Линеен модел на икономиката

⁴³ Според Велко Маринов „Отворено е онова национално стопанство, за което екзогенните условия и фактори от интернационалната сфера са важни детерминанти на националното икономическо и социално развитие. Отчитането на този качествен критерий води до заключението, че в съвременните условия отворени са практически всички национални икономики“ Вж. Маринов, В. Отвореност и растеж на националната икономика. 2006. с. 17-18 https://www.unwe.bg/uploads/Yearbook/Yearbook_2006_No1_V%20Marinov.pdf

⁴⁴ Loasby, B., Industrial dynamics: why connections matter, DRUID Working Paper № 01-09, 2001, July, pp. 4- 7, <http://www3.druid.dk/wp/20010009.pdf>

⁴⁵ Доклад: Анализ и профил на състоянието и потенциала за регионална биоикономика. Тракийски университет. Март 2020. с.9 [http://uni-sz.bg/truni11/wp-content/uploads/biblioteka/file/TUNI10043236\(1\).pdf](http://uni-sz.bg/truni11/wp-content/uploads/biblioteka/file/TUNI10043236(1).pdf)

⁴⁶ Освен това, според редица изследвания настоящият модел на линейна икономика не може да осигури достигането на високо икономическо развитие от всички държави в света, тъй като наличните природни ресурси не са достатъчни за това. Вж. Haas, W. et al. How Circular is the Global Economy? An Assessment of Material Flows, Waste Production, and Recycling in the European Union and the World in 2005. Journal of Industrial Ecology. Volume 19, N 5, www.wileyonlinelibrary.com/journal/jie , p. 765

Традиционното схващане за висок стандарт на живот се основава на разбирането „вземи, използвай и изхвърли“, т.е. с извличането на ресурси се генерират огромни количества отпадъци, използването на големи обеми вода и енергия, също генерира отпадъци. В този модел на растеж, природните ресурси се добиват, превръщат се в продукти в рамките на производствените процеси, за което е необходимо растеж на тежка индустрия и инфраструктура. Тежката индустрия и инфраструктурата са интензивни потребители на ресурси и интензивни замърсители с изхвърлените след употребата ресурси и отпадъчни продукти. Това води до недостиг на природни ресурси и до замърсяване на околната среда.⁴⁷ Съвкупните последици от тези тенденции изискват коренни промени на посоката на прогреса и промяна на цялостната философия както на развитието, така и на съществуването.

Характерна особеност на Европа са гъсто населените райони, високият стандарт на живот, застаряването на населението, интензивното използване на ресурсите както и увеличение на техните цени, и не на последно място, зависимостта на континента от внос на ресурси и енергия. Важна стъпка към намирането на отговор на наболелите проблеми на Европа, които се припокриват с постигане на глобалните цели на устойчивото развитие и осъществяване на успешна екологичната политика на ЕС е преминаването към модела на кръговата икономика. Друга важна задача е промяна на консуматорската нагласа на населението и трансформирането ѝ в потребителска, с ориентация към търсене на продукти за многократно употреба и ограничаване на препотреблението на ненужни стоки.⁴⁸

Европейският съюз предприема стратегически и нормативни промени за въвеждането на модела на „кръгова икономика“, като Планът за кръгова икономика на ЕС е важна част от промишлената стратегия на Съюза, в рамките на Европейския зелен пакт. През 2020 г. Европейската комисия представя Нов план за насърчване на кръговата икономика⁴⁹, а през януари 2021 г. представя актуализация на Плана от 2015 г.⁵⁰

Още през 2011 г. ЕК извежда кръговата икономика като една от приоритетните оси в развитието на ЕС в своята Пътна карта за ефективно използване на ресурсите.⁵¹ Посоченият приоритет е основен елемент от визията и на Седмата програма за действие за околната среда⁵² чиято главна задача е да превърне европейската икономика в ресурсоефективна, екологосъобразна и конкурентоспособна нисковъглеродна икономика. Политиките и действията в областта на кръговата икономика са тясно свързани с основни приоритети на ЕС, в това число работните места и растежа, програмата за инвестиции, климата и енергетиката, програмата в социалната сфера и промишлените иновации, както и с полаганите в световен мащаб усилия, свързани с устойчивото развитие.⁵³ Съществено значение за идентифицирането

⁴⁷ Вулвулис, Н. Кръговата икономика отделя ръста от потреблението на ресурси. 05.01.2018 г. https://www.capital.bg/politika_i_ikonomika/ikonomika/2018/01/05/3106865_d-r_nik_vulvulis_krugovata_ikonomika_otdelia_rusta_ot/

⁴⁸ За целите на кръговата икономика, България ще трябва поетапно да увеличи количествата оползотворени отпадъци. 26.08.2015 г. <https://bar-bg.org/%D0%B7%D0%B0-%D1%86%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D1%80%D1%8A%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3/>

⁴⁹ Нов план за действие за кръговата икономика. ЕК. 11.03.2020 г. https://ec.europa.eu/bulgaria/news/circular-economy-action-plan-2020_bg

⁵⁰ Кръговата икономика: какво представлява тя и защо е важна? Изготвен на 02.12.2015 г. Актуализиран на 05.01.2021 <https://www.europarl.europa.eu/news/bg/headlines/priorities/namaliavane-na-otpadtsite>

⁵¹ Roadmap to a Resource Efficient Europe. COM(2011) 571 final 20.9.2011 [https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com\(2011\)0571/com\(2011\)0571_en.pdf](https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com(2011)0571/com(2011)0571_en.pdf)

⁵² Становище на Комитета на регионите относно „Седма програма на Европейския съюз за действие за околната среда“ 2013/C 218/08 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A52013AR0593&qid=1610738611588>

⁵³ Иванова, В. Моделът на кръгова икономика – нови възможности за фирмено развитие. Сп. Икономически и социални алтернативи, бр. 4. 2019. с.141-152 https://www.unwe.bg/uploads/Alternatives/13_ISA_4_2019.pdf

на факторите за успех при прехода към кръгова икономика е осъществяването на мониторинг на основните тенденции и практики.

Развитието на нови пазари във и извън ЕС открива и нови възможности за бизнес, а кръговата икономика провокира създаването на нови бизнес модели. От съществено значение в тази посока е разработването на политики от Комисията и отделните държави членки, за подкрепа на устойчиви бизнес модели работещи на принципа “продукт като услуга”, както и създаването на икономически стимули за иновации в областта на кръговата икономика. Малките и средни предприятия (МСП) и стартиращия бизнес имат специфична роля в прехода към кръгова икономика и е необходимо да получават подкрепа в рамките на промишлената стратегия за Европа, както и от стратегията за МСП.⁵⁴ МСП са водещи в прилагането на кръговите иновации и интелигентна специализация, подкрепата, която получават в тази посока е по програмите LIFE и „Хоризонт Европа“, като Европейският фонд за регионално развитие е допълнителна подкрепа на частното финансиране за иновации и предлагането на пазарни решения.

В допълнение към това действията по програмата „Мария Склодовска-Кюри“ могат да подпомогнат придобиването на умения, обучението и мобилността на изследователите в тази област.⁵⁵ Платформата от финансови инструменти на ЕС и за периода 2021-2027 г. и от новата Програма InvestEU, предвижда подкрепа на МСП за кръгова икономика и осигуряването на насоки за организиране на проекти по отношение стимулирането на кръговост, изграждането на капацитет и управлението на финансовия риск, както и мобилизиране на частното финансиране в подкрепа на кръговата икономика.⁵⁶

Преминаването към добре функционираща кръговата икономика е предпоставка за нови възможности за растеж, както и за нетни икономии в предприятията от ЕС в размер на милиарди евро годишно. Предприемането на допълнителни мерки за увеличаване на производителността на ресурсите с 30% до 2030 г. са възможност за увеличаване на БВП с близо 1% за създаване на 2 млн. допълнителни работни места. при кръговата икономика е прието абсолютно разграничение между консумативите (малотрайните и краткотрайните активи) и трайни компоненти. При трайните компоненти като метали и пластмаса, категоричната задачата е да се използват повторно. Основните приоритети в политиките на фирмите трябва да са ориентирани не към закупуване на стоката, за да се използва, а да се наеме, като се даде гаранция, че ще бъде приета при връщане за повторна употреба. Компаниите могат да създадат стимули за връщането на стоките още при продажбата им.⁵⁷

През 20^{те} години на 21^{ви} век се наблюдава положително развитие на управлението на отпадъците, но със значителни дисонанси между различните държави членки и между различните потоци отпадъци. Йерархията на управлението на отпадъците е зададена от Рамковата директива за отпадъците⁵⁸ Степента на рециклиране на битовите отпадъци в ЕС за

⁵⁴ Impacts of circular economy policies on the labour market. may 2018 https://circulareconomy.europa.eu/platform/sites/default/files/ec_2018_-_impacts_of_circular_economy_policies_on_the_labour_market.pdf

⁵⁵ Нов план за действие относно кръговата икономика за по-чиста и по-конкурентоспособна Европа 11.03.2020 г. (COM (2020)98 final https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2020:98:FIN&WT.mc_id=Twitter

⁵⁶ За програмния период 2021-2027 г. е създаден единен фонд InvestEU, като е използван опита от Европейския фонд за стратегически инвестиции (ЕФСИ), създаден в рамките на Плана за инвестиции за Европа, за да предоставя на крайните получатели по-ефикасно функционираща подкрепа, като предлаганото финансиране в рамките на единна схема за бюджетна гаранция да бъде интегрирано и опростено, като по този начин се подобрява въздействието на подкрепата от Съюза и същевременно намалява разходите, които се плащат от бюджета. Вж. Регламент на Европейския парламент и на Съвета за създаване на програмата InvestEU. 13.11.2020 г. P9_TA-PROV(2020)0306 https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0306_BG.pdf

⁵⁷ Кръговата икономика - новият индустриален свят. 04.03.2014 г. <https://economix.bg/kragovata-ikonomika-noviyat-industrialen-model>

⁵⁸ Още през 2008 г. обърнато сериозно внимание на ролята на повторната употреба и подготовката на стоките за повторна употреба. Като първи приоритет е изведено предотвратяването на образуването на отпадъци, последвано от подготовката за повторна употреба, рециклиране, оползотворяване и накрая – обезвреждане. Вж. Директива 2008/98/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 19 ноември 2008 година относно отпадъците и за отмяна на определени директиви (Текст от значение за ЕИП) Консолидирана версия от 05.07.2018 г. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=celex%3A32008L0098>

периода 2008-2016 г. постепенно се увеличава от 37% на 46%, като някои държави се доближават до поставената цел за рециклиране до 2030 г., обаче и към 2020 г. все още пет държави, рециклират под 25% от битовите си отпадъци.⁵⁹ Делът на рециклираните материали от общото търсене на суровини и ресурси е сравнително нисък, но за сметка на това, търговията с вторични суровини постепенно се увеличава както в ЕС, така и с трети страни. Рециклираните материали обаче задоволяват средно само 10-12% от търсенето в ЕС, независимо от постоянното подобрене от 2004 г. насам. За редица насипни материали вторичните суровини задоволяват над 30% от общото търсене на ресурси. Въпреки това, за голям брой материали, включително почти всички критични суровини, приносът на рециклираните материали за задоволяване на търсенето на суровини е по-скоро незначителен.⁶⁰

За изпълнение на предвидените в Пакета за кръгова икономика на ЕС инициативи се разработват и приемат законови и подзаконови нормативни актове, както и изпълнение на Националния план за управление на отпадъците в Република България за периода 2021–2028 г. и на Стратегията и плана за действие за преход към кръгова икономика на Република България, за периода 2021–2027 г. и др.

Във втория параграф на Втора глава „Кръговата икономика в Европейския дневен ред“ е направен критичен анализ на стратегическите приоритети и политиките на ЕС от идеята за неговото създаване и до днес, за постигането на мир и устойчиво развитие. Самата причина за създаване на Съюза, е убедеността на европейските лидери, че само обединена Европа може да гарантира мира и да се прекратят честите и кръвопролитни войни между съседски държави, също така Европа е водеща в глобалния преход на трансформиране на линейната икономика към нисковъглеродна и кръгова икономика. С приемането на Пакета за кръгова икономика,⁶¹ ЕС категорично се посвещава на устойчивото икономическо развитие, като една от стъпките е интегриране индустриалните политики и защита на околната среда. “Кръговата икономика не е само политика за управление на отпадъци, а начин за възстановяване на суровини и поставяне на по-малко напрежение над вече и без това обеднените ресурси на нашата планета чрез дълбоки иновации в производствената система.”⁶²

Предвид факта, че продуктите на ЕС разчитат в голяма степен на ресурси от други части на света, преходът към кръгова икономика е с наболяла актуалност, за да подпомогне на ЕС да намали екологичния, социалния и икономическия натиск в световен мащаб и да увеличи стратегическата автономност на Съюза. Икономиката на ЕС е в изключително изгодна позиция да се възползва от прехода към кръговата икономически модел, като превърне производството на кръгови продукти в една от основните си запазени марки, което може да бъде генератор за конкурентни предимства.

След провеждане на междуинституционални преговори между Парламента и Съвета, през 2018 г. направените предложения за промени са приети. Основните елементи в променените директиви се изразяват в следното.⁶³

- Обща за ЕС цел за рециклиране на 65 % от битовите отпадъци до 2035 г. (55 % до 2025 г. и 60 % до 2030 г.);
- Обща за ЕС цел за рециклиране на 70 % от опаковъчните отпадъци до 2030 г.;

⁵⁹ https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=cei_srm030&plugin=1.

⁶⁰ Съобщение на ЕК относно рамка за наблюдение за кръговата икономика COM(2018) 29 final. 16.01.2018 г. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2018:29:FIN>

⁶¹ Пакет за кръгова икономика, 18.04.2018 <https://www.europarl.europa.eu/news/bg/press-room/20180411IPR01518/krghovata-ikonomika-poviechie-rietsikliranie-na-domakinski-otpadtsi-po-malko-smietishcha>

⁶² Бонафе, С. Повече рециклиране на домакински отпадъци, по-малко сметища. Доклад на Пленарната сесия на Европейския парламент 18.04.2018 г. <https://www.europarl.europa.eu/news/bg/press-room/20180411IPR01518/krghovata-ikonomika-poviechie-rietsikliranie-na-domakinski-otpadtsi-po-malko-smietishcha>

⁶³ (EC) 2018/849, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L0849&from=EN> (EC) 2018/850, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L0850&from=EN> (EC) 2018/851, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L0851&from=EN> и (EC) 2018/852, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018L0852&from=EN>

- Задължителна цел за депата за намаляване на депонирането с максимум 10 % от битовите отпадъци до 2035 г.;
- Забрана за депониране на разделно събирани отпадъци, като се изисква разделно събиране на биологичните отпадъци до 2023 г. и за текстила и опасните отпадъци от домакинствата до 2025 г.;
- Популяризиране на икономически инструменти за намаляване на депонирането;
- Опростени и подобрени определения и хармонизирани методи за изчисляване на равнищата на рециклиране в ЕС;
- Конкретни мерки за насърчаване на повторното използване и стимулиране на промишлената симбиоза - превръщането на страничен за един отрасъл продукт в суровина за друг;
- Задължителни режими на разширена отговорност на производителите, за да пускат по-екологосъобразни продукти на пазара и да подкрепят схеми за възстановяване и рециклиране (за опаковки, батерии, електрическо и електронно оборудване и излезли от употреба превозни средства).⁶⁴

Кръговата икономика е сред основните приоритети в политиките на ЕС, за кохезия и постигане на устойчив и интелигентен растеж. За да запази своята водеща позиция в проектирането и произвеждането на кръгови продукти и услуги и в предоставянето на повече права и знания на потребителите, за постигането на по-устойчив начин на живот, ЕС очертава осъществяването на нови действия.⁶⁵ С подкрепата на Комисията, държавите членки и по-специално в регионите, които са определени като “проблемни” за успешно постигане на целите за рециклиране, или са изправени пред други специфични предизвикателства,⁶⁶ е необходимо да се увеличат усилията както от страна на бизнеса и административно-управленските структури, така и от гражданските организации за прилагане на актуалното законодателство за отпадъците и не на последно място да развият пазари за вторични суровини.

Ускоряването на прехода към кръгова икономика изисква подкрепа за приспособяването на промишлените мощности към затваряне на кръга, за което са необходими инвестиции в иновации.⁶⁷ През периода 2016 - 2020 г. ЕК увеличава положените усилията и в двете посоки, като отпуснатите публични средства за осъществяване на прехода са с общ размер повече от 10 милиарда евро. Според ЕК почти всички елементи на плана за действие 2020 са изпълнени, но както се предполага, постигнатото не е достатъчно, наложително е предприемането на множество допълнителни мерки за постигането на кръгова европейската икономика.⁶⁸

За финансовата подкрепа на кръговата икономика са разработени препоръки за стимулирането на допълнителни инвестиции, което създава възможност за финансовата осъществимост на проектите за кръговата икономика, както и за съгласуване на дейностите по обмен на добри практики и европейско финансиране.⁶⁹ Платформата работи съвместно с Европейската инвестиционна банка за предоставяне и използване на финансова подкрепа⁷⁰ и

⁶⁴ Европейски парламент. Политика в областта на околната среда. Ефективно използване на ресурсите и кръгова икономика <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/sheet/76/resource-efficiency-and-the-circular-economy>

⁶⁵ Доклад относно политиката за сближаване и кръгова икономика (2017/2211(INI)) 23.05.2018 г. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0184_BG.html

⁶⁶ За да се ускори развитието на кръговата икономика, специално внимание следва да се посвети и на регионите със специфични характеристики, които водят до значителни предизвикателства, свързани с опазването на околната среда и ресурсите, например в областта на управлението на отпадъците — региони като например островите или най-отдалечените региони на ЕС.

⁶⁷ Според доклада Achieving Growth Within (SYSTEMIQ в сътрудничество с Фондация „Елън МакАртур“) през 2025 г. недостигът на инвестиции ще възлиза на 320 милиарда евро.

⁶⁸ Документ за размисъл към устойчива Европа до 2030. 30.01.2019 г. COM(2019) 22 final https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/rp_sustainable_europe_bg_v2_web.pdf

⁶⁹ Ускоряване на прехода към кръгова икономика. март 2029 г. KI-02-19-063-EN-N https://ec.europa.eu/info/publications/accelerating-transition-circular-economy_en.

⁷⁰ През 2016 г. са стартирани два пилотни проекта “Сделки за иновации”. Вж. Подкрепа за експертна група за финансиране на кръговата икономика (E03517)

на полезните взаимодействия с плана за действие относно финансирането на устойчивия растеж в контекста на постигане ЦУР⁷¹. В допълнение към финансирането на прехода към кръгова икономика ЕК инициира дейности и за преодоляване на нормативните пречки, които се явяват бариера пред иновациите за затваряне на кръга⁷².

Зелената сделка е историческа възможност за икономическа трансформация и поемане на лидерство на ЕС при преминаването към кръгова икономика и усвояване на новите технологии на 21 век. От друга, предстои тежко изпитание пред повечето промишлени отрасли на редица страни от ЕС. В основата на диспропорциите, стои различната промишлена, финансова и социална база на страните-членки, които както се предполага, по презумпция трябва да реализират общи дългосрочни политики.⁷³

В политиките на сближаване на ЕС и за периода 2021 – 2027 г., един от основните стълбове продължава да бъде преминаването към кръгова икономика. Постигането на този приоритет налага приемането от Комисията на нов Европейски фонд за регионално развитие и Кохезионен фонд,⁷⁴ в които е финансирането на дейности за преминаване към кръговата икономика е приоритет в рамките на усилията на ЕС за постигане на по-екологосъобразна и по-интелигентна Европа.

Предвидения дългосрочен бюджет на ЕС с включения към него Европейски фонд за развитие, е в размер на 1 074,3 млрд. евро за ЕС-27 по цени от 2018 г. Тези бюджетни средства, заедно с инструмента за възстановяване на Next Generation EU⁷⁵ на стойност 750 млрд. евро, ще позволят на ЕС да предостави невиджано до сега финансиране в размер на 1,8 трилиона евро за следващите 7 години в подкрепа на страните членки за възстановяването от пандемията причинена от COVID-19 и за обезпечаване на дългосрочните приоритети на ЕС в различни области на политиката на Съюза, вкл. и прехода към кръгова икономика.⁷⁶

Механизмът за справедлив преход е ключов инструмент, с който се гарантира, целева подкрепа за мобилизирането на най-малко 100 милиарда евро за периода 2021-2027 г. в най-засегнатите региони, за да бъдат смекчени социално-икономическите последици от прехода. Механизмът предстои да допълни съществен принос от бюджета на ЕС, който е предоставен чрез всички пряко свързани с прехода инструменти и има създадени три основни източника на финансиране:⁷⁷ Фонд за справедлив преход, Специална схема за справедлив преход в

<http://ec.europa.eu/transparency/regexpert/index.cfm?do=groupDetail.groupDetail&groupID=3517&Lang>

⁷¹ План за действие: Финансиране на устойчив растеж COM(2018) 97 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A52018DC0097>

⁷² Двете сделки се отнасят до анаеробната мембранна технология за повторно използване на отпадъчните води в селското стопанство, както и повторното използване на излезли от употреба акумулаторни батерии за задвижване като стационарни системи за съхранение на енергия. https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/law-and-regulations/innovation-friendly-legislation/identifying-barriers_en.

⁷³ Въпреки принципната подкрепа на широки кръгове от обществото за постигане на по-чиста природна среда и по-високо качество на живот, въпросът за необходимите разходи и съответно възможната скорост за постигане на такива цели е ключов. Не напразно действията по всяка отделна сфера на въздействие се обвързват със социалното измерение на плановете, като се декларира намерението да не се допусне задълбочаване на социалното неравенство, а да се прилага на практика принципът „никой да не бъде изоставен“ Вж. Европейска Зелена сделка и влиянието й върху България <https://sinditrud.com/%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%B7%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D0%BA%D0%B0-%D0%B8-%D0%B2%D0%BB%D0%B8%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE/>

⁷⁴ Предложение за Регламент на Европейския Парламент и на Съвета относно Европейския фонд за регионално развитие и Кохезионния фонд COM(2018)372 final - 2018/0197 (COD). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2018%3A372%3AFIN>

⁷⁵ Прилагането на инструмента Next Generation EU, решението на ЕС за собствени ресурси е необходимо да бъде одобрено от всички държави членки в съответствие с конституционните им норми.

⁷⁶ Дългосрочният бюджет на ЕС и пакетът за възстановяване 17.12.2020 г. Европейски съвет и Съвет на ЕС <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/the-eu-budget/long-term-eu-budget-2021-2027/>

⁷⁷ Механизмът ще генерира необходимите инвестиции в подкрепа на работниците и общностите, които разчитат на веригата за създаване на стойност, свързана с изкопаемите горива. Вж. Финансиране на зеления преход: Планът за инвестиции и Механизмът за справедлив преход на Европейския зелен пакт. 14/01/2020 г.

рамките на InvestEU за мобилизиране на инвестиции, Механизъм за отпускане на заеми за публичния сектор съвместно с Европейската инвестиционна банка, който е подкрепен от бюджета на ЕС.

Независимо от постигнатото и факта, че България развива зелена политика от десетилетия, тя все още изостава в подготовката за Зеления преход на икономиката. Успешния преход налага системни реформи, слагащи в центъра на държавата иновативния капитал и предвиждащи, мащабна инвестиция в образование и знание, както и в структурни промени и нови цели и норми за намаляване на въглеродния отпечатък.⁷⁸ За безконфликтното осъществяване на прехода е необходима широка обществена подкрепа, мобилизиране на целия експертен и трансформиране на производствения капацитет за осъществяване на амбициозните цели за добре работеща, конкурентоспособна, кръгова икономика.

В третия параграф на втора глава "Участие на местната власт в прехода от линеен към кръгов модел на икономиката и развитието – възможности и проблеми" се изследва преходът към кръгова икономика като възможност да се осигури на България икономически растеж, чиста околна среда, социално благоденствие и общество с високо екологично съзнание, което мисли за бъдещите поколения. Политиката на страната за преход към кръгова икономика ще бъде осъществена при залагането на следните стратегически цели в проекта на Стратегията за преход към кръговата икономика: зелена и конкурентоспособна икономика; по-малко отпадъци и повече ресурси; икономика в полза на потребителите. Към всяка от стратегическите цели са предложени специфични цели.

Установено е, че в резултат от трансформацията на икономиката, се очаква да бъде повишена ресурсната ефективност и да се увеличи добавената стойност на промишленото производство. Паралелно с това, кръговата икономика ще спомогне за икономията на енергия и за предотвратяването на необратими щети, причинени от използването на ресурсите с темпо, което надхвърля капацитета на земята за тяхното възобновяване — става въпрос за климата, биологичното разнообразие и замърсяването на въздуха, почвите и водата. Очаква се преходът да има положително влияние върху намаляването на емисиите на въглероден диоксид. Чрез насърчаването на по-устойчиви дейности в ключови отрасли и на нови бизнес възможности, ще се създадат предпоставки за оползотворяване на потенциала на кръговата икономика за създаването на растеж и работни места.

Разгледани са правомощията на местните и регионални власти, установени със Становище на Европейския парламент на регионите, като се подчертава, че:⁷⁹

- Голяма част от правомощията на местните и регионалните власти са свързани с управлението на ресурсите и кръговата икономика. В същото време този преход изисква много ноу-хау и финансови инвестиции. Затова инструментът за възстановяване Next Generation EU и други фондове трябва да допринесат за тази цел, като предоставят необходимото финансиране;

- Местните власти е необходимо да подпомогнат повторното използване на водата там, където това е целесъобразно. Освен това отпадъчните води съдържат редица ценни хранителни вещества, които могат да бъдат оползотворени; поради това заявява, че в допълнение към научните изследвания, иновациите и финансирането са необходими ясни цели за оползотворяване на хранителните вещества;

- При определянето на цели за отпадъците, особено ако събирането и сортирането на отпадъци е по-специализирано е необходимо да бъдат взети предвид интересите на местните власти;

- Европейската комисия е трябва да разработи новаторска стратегия за разработването на различни практики за събиране на отпадъците; в тази връзка регионите и

https://ec.europa.eu/regional_policy/bg/newsroom/news/2020/01/14-01-2020-financing-the-green-transition-the-european-green-deal-investment-plan-and-just-transition-mechanism

⁷⁸ Коалиция за "зелен рестарт" и промени в икономиката. <https://infoteka.bg/koalicia-za-zerlen-restart-i-promeni-v-ikonomikata/>

⁷⁹ СТАНОВИЩЕ Нов план за действие относно кръговата икономика 140-а пленарна сесия, 12–14 октомври 2020 г COR-2020-01265-00-02-AC-TRA (EN) 7/14

градовете следва да си сътрудничат, вместо да се дава приоритет на хармонизирането на системите за разделно събиране на отпадъци „от горе надолу“;

- Публично-частните партньорства (ПЧП) са изключително важни за разширяването на обхвата на кръговата икономика, така че местните власти са основните икономически участници.;

- Насоките и популяризирането на най-добрите практики на местно и регионално равнище спомага за ускоряване на прехода към кръгова икономика, например по отношение на териториалното устройство и строителството и сградите;

- От решаващо значение е достъпа до информацията относно регионалните дейности в областта на иновациите, съществуващия капацитет (инфраструктура, експертен опит) и потенциала за кръгова икономика тъй като често тези данни са разпръснати и разпокъсани, което ограничава тяхната полза за регионите.

В България кръговата икономика също е дългосрочен приоритет на политиката си за развитие. Националната програма за развитие: България 2030 извежда като приоритет „кръговата и нисковъглеродна икономика“. Настоящата стратегия за преход към кръгова икономика е първата и важна стъпка в тази посока.

Бизнесът следва да бъде двигател на прехода към кръгова икономика чрез разработване и прилагане на ресурсно ефективни решения, които да го направят по конкурентоспособен, но същевременно да намалят отпечатъка от дейността му върху околната среда и климата. Освен в оптимизацията на производствените процеси и суровините от критична важност за ЕС, Стратегията предвижда бизнесът да има водеща роля в рециклирането на отпадъци, както и оползотворяването на отпадъците от строителство и разрушаване и твърди селскостопански отпадъци.

Местните власти следва да имат много по-активна роля в усилията за насърчаване на кръговостта в икономиката. Като основен ползвател на обществените поръчки, те могат да залагат изисквания за екологични стоки, услуги и системи за управление на околната среда. Законови инструменти като отчисленията за насърчаване на рециклиране и оползотворяване на отпадъците следва да се използват по предназначение. Общинските програми за управление на отпадъците за следващия програмен период следва да дадат ясен приоритет на предотвратяването, повторната употреба и рециклирането на битови отпадъци.

Също така е подчертано, че е необходима подкрепа за предприемачеството, насочено към развитие на иновации и особено към еко-иновации, „зелена индустрия“ и „нисковъглеродна икономика“. Специфичните природни дадености в съчетание с културно-историческото наследство на страната са резерв, който следва да бъде използван при формирането на политиките за развитие на страната и по-специално на тези, свързани с туризма. Този потенциал може да бъде фактор за развиване на допълнителни икономически дейности и услуги. За целта е необходимо да се акцентира на защитата и опазването на типовете природен и културен ландшафт особено по Черноморското и Дунавското крайбрежие и планинските части на страната. Необходима е да се насочат усилия за съвместяване на териториите от Националната екологична мрежа с културните туристически маршрути и насърчаване развитието и предлагането на качествени продукти и услуги, основани на природното и културно наследство, което е една от целите на Териториалния дневен ред (ТА 2030)⁸⁰

Участието на българските региони в транснационални мрежи ще съдейства за пренос на полезен опит и знания. Успешното провеждане на националната политика в областта на околната среда е единствено възможно при пълно взаимодействие с регионалните и местните власти. Трябва да продължи тенденцията за преотстъпване на повече правомощия от централната към регионалните и местни власти за дейности, свързани с подобряването и опазването на околната среда.

⁸⁰ Намаляването на регионалните различия ще е сред основните приоритети в дневния ред на Европа за период 2020+. МРРБ. Пресцентър. 16.10.2019 г. <https://www.mrrb.bg/bg/namalyavaneto-na-regionalnite-razlichiya-ste-e-sred-osnovnite-prioriteti-v-dnevniya-red-na-evropa-za-period-2020/>

Изводи и резултати от Втора глава

□ Организацията и управлението на плавния преход от линеен към кръгов икономически модел изисква единство на целите, координация на действията и диференциация на правата и отговорностите на всички заинтересовани страни.

□ Концепцията за кръгова икономика има специално място в стратегическите и програмни документи на ЕС, в Пакета от мерки на ЕС за кръгова икономика и в други документи на Съюза, са представени финансовите инструменти на ЕС за преход от линейна към кръгова икономика.

□ Местните власти могат да бъдат двигател за плавния преход към кръгов икономически модел, основен помощник в този преход е държавата, чрез законова, данъчна, бюджетна и друга финансова и административна подкрепа, в т.ч. решаване на въпроса с административната тежест.

ТРЕТА ГЛАВА: ПОЛИТИКИ И ПРАКТИКИ НА ОБЩИНА РУДОЗЕМ ЗА УСКОРЯВАНЕ ПРЕХОДА ОТ ЛИНЕЙНА КЪМ КРЪГОВА ИКОНОМИКА

Първият параграф на Трета глава „Емпирично проучване на потенциалите на общини от Родопския регион за преминаване към кръгов икономически модел“ е посветен на емпирично проучване, чиято цел е да се изследват обществените нагласи към създаване на производство и потребление от затворен цикъл, при който използваните ресурси и образуването на отпадъци са сведени до минимум и на тази база, да се изведат възможностите за ускоряване на прехода от линеен икономически модел към кръгова икономика на общинско ниво. Обект на изследването е прехода към кръгова икономика на общини от Родопския регион в контекста на европейската и национална стратегическа рамка. Предмет на изследването е приложимостта на принципите на кръговата икономика на общинско ниво.

Изпълнението на *целта* на емпиричното проучване поставя за решаване следните изследователски задачи:

- Да се анализира нивото на осведоменост на гражданите, бизнеса и администрацията за европейските и национални политики за преминаване към кръгов икономически модел.

- Да се ранжира важността на целите на кръговата икономика от гледна точка на нагласите на обществеността и специфичните особености на общини от Родопския регион.

- Да се оценят ефектите от осъществяваните местни политики, подпомагащи прехода към кръгов модел на развитие на икономиката.

- Да се очертаят насоки за усъвършенстване на управленските практики и подобряване развитието на териториално равнище и ефективно управление на екологичните потребности на местно ниво.

За нуждите на дисертационното изследване на база предположение относно стойността на изследваните параметри на генералната съвкупност са формулирани *две работни хипотези*:

- В изследваните общини от Родопския регион има необходимите предпоставки, заинтересовани страни и възможности за намиране на средства за създаване на цялостна териториална политика съответстваща на принципите на кръговата икономика и на местните социално-икономически интереси и народопсихологически особености.

- Създаването на кръгов модел на икономиката в изследваните общини от Родопския регион е възможно чрез споделяне на европейските практики, независимо от местните особености.

Единиците за наблюдение са представители на бизнеса, гражданското общество, публичния сектор в т.ч. общинска администрация, образование, здравеопазване и др.

Начин на включване – респондентите са избрани на случаен принцип. Анкетирани са общо 553 души, от които: 47 представители на бизнеса, 233 граждани, 124 административни служители, 131 работещи в системата на образованието и 18 в здравната система.

Организация и провеждане на проучването – анкетното проучване е проведено в няколко малки общини на Родопския регион (Рудозем, Мадан, Борино и Девин) в периода м. март – м. юни 2022 г. Целта на изследването е разяснена на изявилите готовност да вземат

участие в проучването респонденти, като анкетирацията⁸¹ гарантира анонимността им и им разяснява инструментариум на изследването.

Възприетия метод за събиране на информация е анкетният. Анкетната карта съдържа общо 14 въпроса и 13 подвъпроса, които са разделени условно в следните направления:

- Ниво на осведоменост на гражданите, бизнеса и администрацията за европейските и национални политики за преминаване към кръгов икономически модел.
- Ранжиране по важност на целите на кръговата икономика от гледна точка на нагласите на обществеността и специфичните особености на общини от Родопския регион.
- Оценка на ефектите от осъществяваните местни политики, подпомагащи прехода към кръгов модел на развитие на икономиката.
- Очертаване на насоки за усъвършенстване на управленските практики и подобряване развитието на териториално равнище и ефективно управление на екологичните потребности на местно ниво

Анкетната карта е създадена от автора, е съобразена с европейските принципи за кръгова икономика, както и с изследователската цел поставена в дисертационния труд.

Проверената *първична информация* е въведена в компютърна база данни за статистическа групировка и анализ, като са използвани следните статистически методи:

Вариационен анализ, тъй като изследваните лица се различават значително по величината на изследваните признаци. Безспорно е, че вариацията е присъщо свойство на статистическите съвкупности, тъй като различията са резултат от множество и разнообразни по своето същество фактори, които могат да се групират в две категории – закономерни⁸² и случайни.⁸³ От една страна да се установи какво е типично за дадената съвкупност, а от друга да се отчете влиянието на случайните фактори.⁸⁴

Алтернативен анализ е приложен, за да се прецени доколко информацията получена от извадката съответства на очакванията, което може да бъде основание за приемане или отхвърляне на формулираните хипотези.

Корелационен анализ, се прилага за изследването на причинно-следствената връзка между случайни променливи величини (факториални и резултатни признаци на единиците на наблюдение), като абсолютната стойност на коефициента на корелация е между 0 и 1.

Критерий за приемане или отхвърляне на нулевата хипотеза се прилага, за да се установи дали вероятността, свързана със съответната извадкова статистика е по-голяма или по-малка от прогнозираните резултати. Зададената прагова стойност е наречена „ниво на значимост“ – α .

Графичен анализ – за представяне на получените резултати на получените данни и установените закономерности или зависимости. За таблична и графична обработка се използва продукт на Microsoft Office Excel 2016.

Методът на наблюдението е специфичен метод, при който емпиричната информация се набира чрез непосредствено съзерцаване на поведението на реципиента което се регистрира пряко от страна на изследователя. Наблюдението дава възможност да се получи автентична и неподправена информация за битието и мисловните модели на изследваните лица.⁸⁵

⁸¹ Проучването е осъществено от екип създаден от автора на настоящото изследване, проведено е на терен, с цел спечелване на доверието на респондентите и получаване на достоверни резултати, както и на допълнителна информация по чувствителни теми като препотреблението, изхвърлянето на отпадъци на нерегламентирани сметища и др.

⁸² Обикновено оказват еднакво въздействие върху всички изследвани единици и определят типичното, естественото, закономерно състояние на конкретния признак.

⁸³ Те имат различно въздействие и различна сила върху изследваните единици и определят индивидуалните отклонения в състоянието на изследвания признак.

⁸⁴ Димитрова, Ж., Р. Димитрова. Система за обучение по статистика и статистически изчисления с Microsoft Excel. Университет „Проф. д-р А. Златаров“. Бургас. <https://www.btu.bg/statexcel/file7.html>

⁸⁵ Атанасов, А., С. Съйкова, М. Молхов, Е. Ченгелова, В. Георгиева. Емпирично социологическо изследване на социалната действителност. Подходи, методи, организация, проблеми и нови решения. АИ „Марин Дринов“. София. 2004, стр. 164-165

От проведеното емпирично проучване е видно, че 90% от анкетираните лица са запознати с концепцията и имат положително отношение към кръговата икономика. Резултатите показват, че по-голямата част от респондентите са добре ориентирани по отношение на управлението на собствения им отпадък, както и на възможностите битовите отпадъци да бъдат използвани като компост и ресурс, също така споделянето на вещи, инструменти и пътуване е естествена част от живота на населението от десетилетия. Повторната употреба на дрехи, вещи и части от тях, включително и на опаковки съпътства бита на хората много преди да се институционализира концепцията за кръгова икономика. Респондентите осъзнават, че кръговата икономика не е само управление на отпадъците, отказ от опаковки и покупко-продажбата на употребявани стоки, но и в удължаване живота на продуктите, намаляване на използваната енергия от невъзобновими източници, опазване на атмосферния въздух, разумното използване и пречистване на водите и др., чрез въвеждането на нови технологии.

Немалка част от респондентите считат, че информационните кампании за кръговата икономика, както и приложението на интегрирана платформа за преход към кръгова икономика не са достатъчно ефективни. Според анкетираните, общинските власти акцентират в своите политики предимно на управление на отпадъците в контекста на кръговата икономика, но това далеч не е достатъчно, добре би било да се потърсят механизми за подкрепа на занаятчийски предприятия за ремонт и поддръжка на вещи и уреди, което би удължило жизнения цикъл на продуктите. Според респондентите е необходимо да се приоритизират политики по отношение на изисквания към екодизайна на продуктите и възможностите за удължаване на живота им, както и за тяхната . Също така обръщат внимание, че е наболял проблема за подобряване на жизнената среда, възможностите за предприемаческа активност и реализиране на бизнес, но при пестеливо използване на природните ресурси и очакват провежданите политики на местните власти да са насочени в тази посока.

Необходимо е да се отбележи, че повечето от анкетираните лица, в неформален разговор изказват опасения относно положителните ефекти от приложението на този модел, тъй като считат, че особено в сферата на производството, селското стопанство и туризма, се изискват иновации и сериозни инвестиции, в случай, че местните предприемачи, не получат необходимата законова, административна, научна и финансова подкрепа, включително и от фондовете на ЕС, е възможно да не успеят да се справят с прехода към кръгова икономика.

Във втория параграф на Трета глава „Приоритетни области в прилаганите политики на местните власти за подпомагане преминаването към кръгова икономика“ е направен сравнителен анализ на стратегическите приоритети и политики осъществявани от изследваните общини. Установено е, че управлението на местните общности е сложен процес свързан с цялостното организиране на функционирането им и пряко се влияе от съдържанието на европейски, национални, регионални и общински планови и стратегически документи, също така е съобразено със социално-икономическите особености на конкретната община, с амбициите, очакванията, възможностите и нагласите на местните жители. В последните години неустойчивото развитие, неравенствата и диспропорциите между отделните региони и общини, както и между хората в общините, са достигнали критична точка. Местните общности са изправени пред проблеми с нарастваща актуалност, провокирани от външната миграция, застаряването на населението и не на последно място от несигурността за бъдещото функциониране на системите на социално осигуряване и подпомагане, на здравеопазване, образование, както и осигуряването на общински средства. Нараства необходимостта от засилване на съгласувани и интегрирани действия на всички управленски равнища тъй като в резултат от динамиката на развитието, нарастват регионалните контрасти, които са най-ярко изразени в социалните процеси в отделните териториални единици.

Анализът показва, че е още по-сложно е управлението на специфични микрорайони с ясно изразена периферност по отношение участието им в обществено-икономическия живот на страната каквито са изследваните общини Рудозем, Мадан, Девин и Борино. Те са разположени на територията на област Смолян в южните части на Южен централен район, като характерна особеност е планинския релеф, който е предпоставка за специфично развитие

на териториите, структурата на селищната мрежа и транспортната инфраструктура. Поради липса на автомагистрала и първокласни пътища, както и недобре развита железопътна мрежа, изследваните общини имат сравнително ограничено пространствено влияние, което ги прави по-малко привлекателни за чуждестранни инвестиции.⁸⁶ Друга специфична характеристика на изследваните общини, са високите нива на безработица⁸⁷, а средната работна заплата е една от най-ниските за страната. Неблагоприятните демографски тенденции споменати по-горе влияят негативно върху пазара на труда, който е допълнително усложнен от пандемията, предизвикана от COVID, което от своя страна изостря отрицателните ефекти още в средносрочна перспектива. Необходимо е да се отчетат възможните рискове за компрометиране на устойчивия растеж на социално-икономическите системи и генерирането на добавена стойност.

Осъществяването на прехода също е свързано с множество предизвикателства, затова е необходимо да се направи оценка на въздействието на прехода, като се отчетат специфичните за изследваните общини потребности. Добре планираният процес за преминаване към кръгова икономика е възможност и предизвикателство за общините, за техните икономики и за жителите им. Очаква се преходът да има различни социално-икономически и териториални въздействия, които могат да имат както положителни, така и отрицателни ефекти върху различните обществено-икономически сфери на дейност в зависимост от темповете и мащаба на прехода, както и от това колко добре са подготвени за него местните власти и в каква степен прилагат интегриран подход на териториално ниво за приложение на концепцията за кръгова икономика.

Изхождайки от факта, че Република България е унитарна държава, с единно законодателство, национални стратегически документи, приоритети и политики, е логично, че местното самоуправление е необходимо да бъде съобразено с тях. Тук е необходимо да се отбележи, че в Интегрираната регионална стратегия за развитие на Южен централен район е отделено специално място за инициативите изведени в Новия план за действие относно кръговата икономика (11.03.2020).⁸⁸ В Стратегията са представени нови възможности за промяна на жизнения цикъл на продуктите и за модернизирани и трансформирани на икономиката на региона, с пестеливо използване на ресурсите и опазване на околната среда. Също така са отбелязани целите и амбициите на Плана за преминаване към кръгова икономика като е счита, че прехода носи положителна промяна. Независимо от това, при формулирането и извеждането на приоритетите за развитие на общините Рудозем, Мадан, Девин и Борино е направен опит да не се пренасят механично националните, регионални и областни цели на развитие, а да бъдат съобразени с местните особености, народопсихологията и потребностите на населението, както и с нагласите за преминаване към кръгова икономика. В Плановите за интегрирано развитие на общините, с които се определят средносрочните цели и приоритети на общинските политики за устойчиво развитие за периода 2021-2027 г. са предвидени стратегически приоритети, в които имплицитно намират място и мерки подпомагащи прехода към кръгова икономика. Формулираните приоритети във висока степен са в съответствие с Интегрираната териториална стратегия за развитие на Южен централен регион за планиране от Ниво 2 за периода 2021-2027 г., което добра основа за създаване на интегрирана платформа за преминаване към кръгова икономика

Установено е, че повечето от приоритетните области за развитие и преход към кръгова икономика е невъзможно да бъдат финансирани от общинските бюджети. Безспорен факт е, че финансирането за кръгова икономика продължава да бъде ключов проблем, възможност са оперативните програми, чрез финансовите инструменти на ЕС, зелените обществени поръчки,

⁸⁶ Насърчаване на конструктивния капитал в България. Иновациите в регионите и развитие на частния сектор. Център за изследване на демокрацията. 2021, стр.77
https://csd.bg/fileadmin/user_upload/publications_library/files/2021_10/Agenda_PCC_BG_BG_WEB.pdf

⁸⁷ Равнище на безработицата за 2020 г. както следва: Борино - 18,30; Девин - 15,09; Рудозем - 10,64; Мадан - 9,50. Източник: Заповед № ЗМФ-70/ 01.02.2021 г. за определяне на списък на общини с безработица със или над 25 на сто по-висока от средната за страната за 2020 г. https://www.tita.bg/downloads/Edition_03_2021/ZMF-70_01.02.2021.pdf

⁸⁸ План за действие относно кръговата икономика. 11.03.2020 г.
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/bg/fs_20_437

както и на външни инвеститори. Преходът към зелена енергия също изисква активна подкрепа на всички заинтересовани страни – общините, бизнеса и потребителите.

Подчертано е, че промяна на визията за развитие на общините към иновации и стимулиране на технологична модернизация както в производствения, така и в нематериалния сектор е от съществено значение. Общините Рудозем, Мадан, Девин и Борино имат висок потенциал за използване на възобновяеми енергийни източници, по-специално биомаса, водна и слънчева енергия и възможности за развитие на туризъм – балнеоложки, лечебен, СПА, селски, спортен, еко, спалеологичен, конен, ловен, риболовен, културен, кулинарен и фестивален и др.

От представените приоритети на развитие и мерки за преход към кръгов икономически модел е видно, че повечето съдържат набор от конкретни действия, проектни идеи и други, които имат подчертан инвестиционен характер, но има и непопулярни мерки, които имат подчертано административно-организационен и планов характер и независимо, че на пръв поглед нямат инвестиционна привлекателност, те имат относителна тежест при изпълнението на местните приоритети и политики, както и при осъществяване на взаимовръзки с външни и вътрешни партньори. Известно е, че местните власти на практика нямат контрол върху основните политики (европейски, национални и дори областни), които могат да оказват влияние на скоростта и мащаба на усилията за преминаване към кръгова икономика отгоре надолу.

Отправена е препоръка към местните власти да разбират по-добре кои сектори биха могли да бъдат засегнати от прехода, както и за потенциалните отрицателни въздействия върху фирмите, работниците и върху икономическия профил на общината. Те могат също така да идентифицират възможностите за развитие, които процесът на преход предоставя, което ще даде възможност на засегнатите заинтересовани страни да се подготвят по-добре за прехода към кръгов икономически модел и да поискат конкретна и добре насочена подкрепа, например под формата на средства по механизма за справедлив преход.

Третия параграф на Трета глава: Интегриран модел за управление на прехода към кръгова икономика приложим в общини от Родопския регион

Управлението на прехода от линеен към кръгов икономически модел на общинско ниво изисква освен съобразяване с европейските регламенти и национални стратегически документи, прилагане на интегриран подход, съобразен с териториалните особености и насочен към смекчаване на потенциалните отрицателни въздействия на прехода. Важен момент в прилаганите политики е осигуряването на финансиране, повишаването на административния и управленски капацитет, както и провеждането на подходяща комуникационна кампания.

Приоритетите и целите за развитие на общините от Родопския регион, произтичащи от идентифицираните в преходните параграфи предизвикателства и възможности за преминаване към кръгова икономика могат да се групират в четири тематични стълба на развитие – икономически, териториален, социален и хоризонтален, свързан с капацитета за изпълнение. Четирите стълба кореспондират с ключовите измерения на прехода към кръгова икономика, те са взаимосвързани поради многоизмерния и междусекторен характер на предизвикателствата, което изисква прилагането на добре координиран интегриран управленски подход.

Развитието на икономиката на изследваните общини, поставя за решаване редица предизвикателства, свързани с растежа и диверсификацията на икономиката на региона в посока на климатична неутралност, произтичащи от индустриалната декарбонизация. Подчертана е необходимостта от развитие на предприемаческа инфраструктура, от повишаване на предприемаческата култура и от подобряване на сътрудничество между всички заинтересовани страни, което налага укрепване на екосистемата за подкрепа на бизнеса, включително създаването на бизнес инкубатори и насърчаване на местни клъстерни инициативи.

Управлението на територията в прехода към кръгова икономика е ориентирано към постигането на неутралност на климата в секторите Енергетика, Обществен транспорт, сграден фонд, отпадъци и изоставени индустриални зони. Приоритетно за изследвания регион е подобряването на разделното събиране на потоците отпадъци като биоразградими и зелени отпадъци от домакинствата, текстилни отпадъци, строителни отпадъци, опасни отпадъци и едрогабаритни отпадъци. Необходимо е да се разшири инфраструктурата за рециклиране, както и от изграждане на допълнителни инсталации за третиране на биоразградими отпадъци.

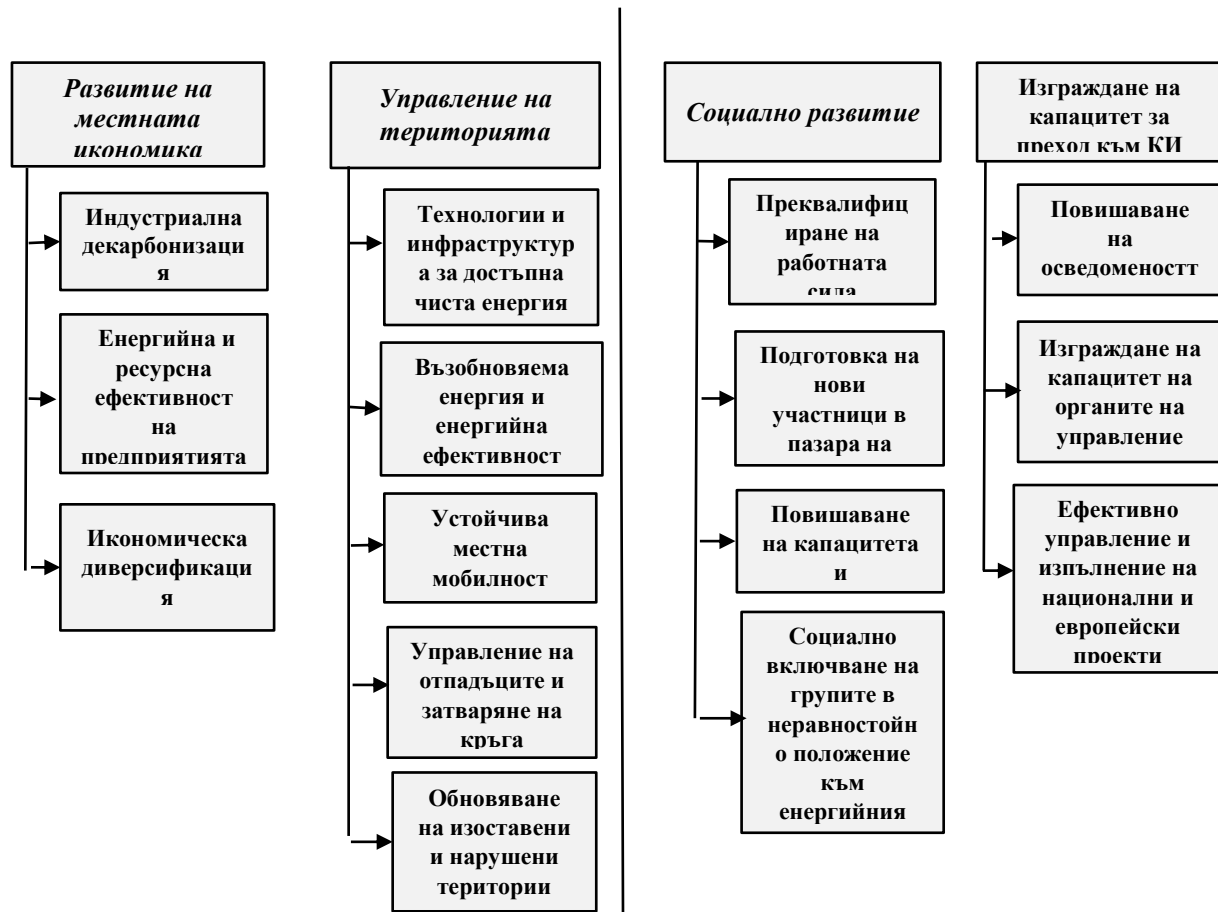
Социалното развитие на изследваните общини поставя множество социални предизвикателства в прехода от линейна към кръгова икономика водещи до трудови и социални последици от прехода като: своевременното предвиждане на отрицателните преки социални въздействия върху местното икономическо развитие, заетостта и благосъстоянието, които се влияят негативно и от косвени ефекти като намаляващи публични приходи и влошаване на социалната инфраструктура. Процесът на преход към кръгова икономика, създава рискове от стимулиране на по-нататъшната миграция на най-квалифицираните работници, което ще доведе до влошаване на обществената инфраструктура и редица негативни вълнообразни ефекти, като застаряване на населението, нарастващ процент на безработица, икономическа стагнация, намаляване на публичните приходи и влошаване на обществените пространства.

Приоритети на местните власти свързани с изграждането на капацитет и повишаване на осведомеността за преминаване към кръгова икономика. Отбелязана е важноста за ефективното управление на проекти по Европейските структурни и инвестиционни фондове, като един от основните фактори, които допринасят от една страна за успеха на политиката за сближаване, от друга за по-плавен преход към кръгова икономика. Също така не бива да се подценява регулярното изготвяне на оценка на напредъка, особено по отношение вземането на информирани решения свързани с управление и изпълнение, което често изисква специфични експертни познания, като икономически, статистически, инженерни, градско планиране, правни, демографски и т.н.

Обобщено е, че добре планирания процес на преход от линеен към кръгов модел на развитие е предизвикателство и възможност за развитието на общините, на техните икономики и благосъстоянието на населението. Обяснимо е, че и този преход ще окаже различни социално-икономически и териториални въздействия, които могат да окажат както положително, така и отрицателно въздействие върху различните заинтересовани страни. Преодоляването на предизвикателствата и намаляване на негативните въздействия е в пряка зависимост с провежданите политики и готовността на местните власти, и не на последно място от управленския, административен и финансов капацитет както на местно така и на национално ниво.

**Интегриран модел
за управление на прехода към кръгова икономика на общинско ниво**

Приоритетни политики на местните власти за подпомагане прехода към кръгова икономика

Политики на местните власти за преодоляване на рисковете и смекчаване на негативните въздействия от прехода с помощта на фондовете на ЕС

Фиг. 7. Интегриран модел за Управление на прехода от линейна към кръгова икономика⁸⁹

Изводи и резултати от Трета глава

□ Резултатите от емпиричното проучване, показват, че по-голямата част от респондентите са добре ориентирани по отношение на управлението на собствения им отпадък, както и на възможностите битовите отпадъци да бъдат използвани като компост и ресурс, също така споделеното ползване на вещи, инструменти и пътуване е естествена част от живота на населението от десетилетия. Повторната употреба на дрехи, вещи и части от тях, включително и на опаковки съпътстват тяхното битие от години.

□ Респондентите осъзнават, че кръговата икономика не е само управление на отпадъците, отказ от опаковки и покупко-продажбата на употребявани стоки, но и в удължаване живота на продуктите, намаляване на използваната енергия от невъзобновими източници, опазване на атмосферния въздух, разумното използване и пречистване на водите и др., чрез въвеждането на нови технологии.

□ В резултат на изследването са изведени специфични проблеми и възможности в процеса на управление на плавния преход от линеен към кръгов икономически модел на общинско ниво, като съобразяване с европейските регламенти и национални стратегически документи

□ Обосновано е прилагането на интегриран подход, съобразен с териториалните особености и насочен към смекчаване на потенциалните отрицателни въздействия на прехода.

□ Подчертано е, че важен момент в прилаганите политики е осигуряването на финансиране, както и повишаване на административния и управленски капацитет, и провеждането на подходяща комуникационни и информационни кампании.

Заклучение

Заклучението обобщава постигнатите резултати като е подчертано, че днес управлението на социално-икономическите и екологичните процеси на териториално ниво се характеризира с нарастваща сложност, многомерност и динамика в условия на ограничени ресурси и нарастващи глобални проблеми. В резултат от индустриалното развитие и стремежът за придобиване на все повече стоки и блага, потребяването на все повече услуги с цел подобряване качеството на живот на хората, се задълбочават противоречията между човека и природата. По своята първоначална концепция глобалните обществени блага са адресирани към задоволяване на потребностите на човека. В този смисъл следва да се постави въпроса, освен за тяхното количество и достъпност, а и за качеството им и за тяхната устойчивост. Именно тук се констатират и най-сериозните провали, пряко свързани с модела на линейната икономика. От една страна става дума за неразумното потребление на тези блага, за ескалиране на консуматорските нагласи, а от друга за вредите от взаимодействието на бита и икономиката с околната среда. Потребителското търсене и икономическия растеж са основната причина за изчерпване на ресурсите и унищожаване на природата.

Научната и академичната общност, държавни лидери и управляващи от различен ранг, както и все повече обикновени хора осъзнават необходимостта от промяна на линейния икономически модел. Интерпретацията на идеята за екологично равновесие и съхранение на планетата е в основата на създаването на модели на икономическо развитие основани на устойчивото развитие и управление. Кръговата икономика е модел на развитие, който води до създаване на нови системи за индустриализация, нисковъглеродна икономика и декарбонизация на енергийните отрасли, които насърчават регенерирането на настоящите мрежи за развитие чрез промяната в дизайна и производствените структури.

Кръговата икономика е ново отношение към околната среда – природна и антропогенна, нова философия в основата на която е идеята за максимално удължаване живота на продуктите, пестеливо използване на енергията, ограничаване образуването на

⁸⁹ Моделът е изготвен от автора

отпадъци, използване на отпадъците като ресурс и приоритетно използване на възобновяеми природни ресурси. Тя е отговор на потребността да се възстановят позициите на Европа в глобалната конкурентоспособност и да се актуализира визията за устойчивото ѝ развитие.

Възникват множество въпроси по отношение на ефектите от внедряването на кръговата икономика, с убеденост, положителните безспорно доминират над негативните последици, но е необходимо да се отчете високата цена за промяна на модела. Безспорно е, че ограничаването на отпадъците, еко- дизайн, повторната употреба на вещи, рециклирането, енергийната ефективност и други е възможност за намаляване на замърсяването на околната среда, за облекчаване на ресурсните проблеми както и насърчаване на иновациите и повишаване на конкурентоспособността. От изключителна важност е в този преход да бъдат ангажирани всички заинтересовани страни.

В резултат на изследването в дисертационния труд, са постигнати следните резултати:

Идентифицирани и систематизирани са глобалните проблеми на съвременността, както и техните ефекти и конкретно историческо проявление при масовото индустриално производство. *Аргументирана необходимостта* от тяхното изследване и предефиниране на подхода на обществото към производството и потреблението на стоки и услуги.

В сравнителен анализ са представени основните дефицити и провали на линейната икономика, като са изведени някои от най-видимите белези на индукция между групи проблеми, която години наред е подценявана, в резултат на което се генерират нови рискови зони, а самите проблеми се задълбочават като демографски и продоволствени проблеми; продоволствие – структура на икономиката и бедност; икономически растеж - ресурсна осигуреност – натиск върху природата и т.н. В сравнителен план е изследвана и представена еволюцията на концепцията за кръгова икономика.

Структурирани и класифицирани са стратегическите ориентири за преминаване към кръгов икономически модел и мястото на кръговата икономика в Европейския дневен ред за постигане на устойчиво развитие и в стратегическите документи на национално, регионално и общинско ниво.

Аргументирана е необходимостта от прилагане на интегрирани политики на местно ниво, както и от привличането на инвестиции и кандидатстване по Схеми за безвъзмездна помощ, за да се подпомогне прехода от линейна към кръгова икономика

Предложена и апробирана е методика за проучване и оценка на потенциалите на общини от Родопския регион за преминаване към кръгов икономически модел на развитие.

Доказана е основната теза на изследването, че кръговата икономика е нова визия за трансформация на модела на икономиката и развитието, възникнала в противовес на негативите на линейния модел на масовото индустриално производство. Тя е световен проблем и цели да се постигне взаимнообвързаност на конкурентоспособността с богатството, опазване на природата и биоразнообразието в името на човека. Управлението на прехода към кръгов модел на икономическо развитие на териториално ниво, може да се осъществи чрез многостепенен, комплексен и системен подход, съобразен със спецификите на региона и чрез ясно дефинирани роли, отговорности, средства и индикатори за резултати и ефекти от въздействието им.

Изведени и систематизирани са възможни рискове и предизвикателства пред местните власти на общини от Родопския регион, при прехода от линейна към кръгова икономика в развитието на местната икономика, територия и социална сфера, като са предложени приоритетни области в политиките им за преодоляване.

Предложен е интегриран модел за управление на прехода от линейна към кръгова икономика, в основата на който стоят приоритетните политики на местните власти за подпомагане на прехода към кръгова икономика, както и политики за преодоляване на рисковете и смекчаване на негативните въздействия от прехода от линейна към кръгова икономика.

IV. ПРИНОСИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Научни приноси

1. Обогатено е научното знание в областта на кръговата икономика, изведени са възможностите и предизвикателствата за приложението ѝ на местно ниво.
2. Идентифицирани са дефицитите на линейния икономически модел и са очертани потенциалите на кръговия модел на развитие.
3. Структурирани и класифицирани са стратегическите ориентири за преминаване към кръгов икономически модел и мястото на кръговата икономика в Европейския дневен ред за постигане на устойчиво развитие и в стратегическите документи на национално, регионално и общинско ниво.
4. Аргументирана е необходимостта от приложение на интегриран управленски подход за ускоряване на прехода от линеен икономически модел към кръгова икономика на местно ниво.

Научно-приложни приноси

5. Предложен е комплексен инструментариум и методика за проучване и оценка на нагласите на обществеността, бизнеса и местните власти за преминаване към кръгова икономика.
6. Разработен е интегриран модел за управление на прехода от линейна към кръгова икономика на ниво община, в основата на който стоят приоритетните политики на местните власти за подпомагане на прехода към кръгова икономика, както и политики за преодоляване на рисковете и смекчаване на негативните въздействия от прехода от линейна към кръгова икономика на местно ниво.

V. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. **Пехливанов, Р.** Глобални проблеми и предизвикателства пред управлението на линейния икономически модел. e-Journal VFU. УИ на ВСУ "Ч. Храбър", бр. 12. 2019. ISSN 1313-7514 <https://ejournal.vfu.bg/pdfs/E-journal%20VFU%202019%20Rumen%20Pehlivanov.pdf>
2. **Пехливанов, Р.** Политики за опазване на околната среда в контекста на кръговата икономика. Сп.Известия на Съюза на учените – Варна, Серия „Хуманитарни науки” 1/2019, ISSN 1310-6376, стр.61-75
3. **Пехливанов, Р.** Ролята на Европейския съюз за преодоляване на световните предизвикателства на развитието чрез трансформиране на линейната икономика в кръгова икономика. сп. Родопи. Бр. 1-2. Смолян. 2020. ISSN: 1312-4552, стр. 4-11
4. **Пехливанов, Р.** Някои предпоставки за преминаване от линеен към кръгов икономически модел. ГОДИШНИК на ВСУ, ТОМ XXV. Варна. 2019. ISSN 1310-800 X стр. 139-157

VI. СПИСЪК НА ИЗТОЧНИЦИТЕ ЦИТИРАНИ В АВТОРЕФЕРАТА

Анализ и профил на състоянието и потенциала за регионална биоикономика. Тракийски университет. Доклад. Март 2020. с.9 [http://uni-sz.bg/truni11/wp-content/uploads/biblioteka/file/TUNI10043236\(1\).pdf](http://uni-sz.bg/truni11/wp-content/uploads/biblioteka/file/TUNI10043236(1).pdf)

Атанасов, А., С. Съйкова, М. Молхов, Е. Ченгелова, В. Георгиева. Емпирично социологическо изследване на социалната действителност. Подходи, методи, организация, проблеми и нови решения. АИ „Марин Дринов“. София. 2004

Банкова, И. Предизвикателства пред управлението на устойчивото развитие. Сп. Известие. Съюз на учените. Серия "Хуманитарни науки". Варна. 2018 с. 52-57

Балинов, Б. Кръгова икономика и устойчиво развитие. Сп. Управление и устойчиво развитие 4/2018 (71) ТУ-София. 2018. http://oldweb.ltu.bg/jmsd/files/articles/71/71-17_B_Balinov.pdf

Балинов, Б. Устойчив бизнес и кръгова икономика. XVI International Scientific Conference MANAGEMENT AND ENGINEERING '18. 24-27.06.2018. Созопол. с. 504-511. http://iscme.tu-iiim.org/uploads/2018/ISCME18_VOL2_2018_d.pdf

Браунгард, М., Макдона, У. От люлка до люлка. Да преосмислим начина, по който произвеждаме. Изд. Книжен тигър. София. 2009.

Вулвулис, Н. Кръговата икономика отделя ръста от потреблението на ресурси. 05.01.2018 г

Димитрова, Ж., Р. Димитрова. Система за обучение по статистика и статистически изчисления с Microsoft Excel. Университет „Проф. д-р А. Златаров“. Бургас. <https://www.btu.bg/statexcel/file7.html>

Документ на Групата на Световната банка. 21 април 2016 г. <http://documents1.worldbank.org/curated/en/807481470125832225/text/104987-BULGARIAN-CASD-P149302-PUBLIC-CPF-BULGARIAN-final.txt>

Документ за размисъл към устойчива Европа до 2030. 30.01.2019 г. COM(2019) 22 final https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/rp_sustainable_europe_bg_v2_web.pdf

Дуранкев, Б. Природа, общество и икономика: Пропорционалност на развитието. Сборник „Екология и гражданско общество“. Център за исторически и политологически изследвания; Фондация „Солидарно общество“. Изд. „Авангард прима“. София. 2018 https://www.academia.edu/38632507/ЕКОЛОГИЯ_И_ГРАЖДАНСКО_ОБЩЕСТВО

Желязкова, В. Кръгова икономика. Финансови аспекти. Изд. „Св. Гр. Европейски парламент. Политика в областта на околната среда. Ефективно използване на ресурсите и кръгова икономика <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/bg/sheet/76/resource-efficiency-and-the-circular-economy>

Зелената икономика – насърчаване на устойчивото развитие в Европа. 23.05.2013 г. https://www.knsb-bg.org/pdf/490/ustoy4iwo_razwitie_w_Ewropa.pdf

Иванова, В. Моделът на кръгова икономика – нови възможности за фирмено развитие. Сп. Икономически и социални алтернативи, бр. 4. 2019. с.141-152 https://www.unwe.bg/uploads/Alternatives/13_ISA_4_2019.pdf

Какво е кръгова икономика? Рамка за икономика, която е възстановителна и регенеративна по дизайн. <https://www.ellenmacarthurfoundation.org/circular-economy/concept>

Комулаинен, Катя Лето. Заместник-генерален секретар на Европейската конфедерация на профсъюзите, Вж. ЕКП за Годишния обзор на растежа: ЕС се нуждае от определени решителни действия в подкрепа на инвестициите и повишаването на заплатите <http://podkrepa.org/news/>

Концепцията за кръгова икономика в Европа. 17.02.2017. <https://www.ecology-and-infrastructure.bg/bg/koncepciyata-za-kragova-ikonomika-v-evropa/2/321/>

Кръговата икономика: какво представлява тя и защо е важна? Изготвен на 02.12.2015 г. Актуализиран на 05.01.2021

<https://www.europarl.europa.eu/news/bg/headlines/priorities/namaliavane-na-otpadsite>

Към по-издръжлива на сътресения и устойчива европейска икономика. Становище на Европейския икономически и социален комитет ECO/492. 24.01.2019 г. <https://www.eesc.europa.eu/bg/node/67172>

- Маринов, В. Отвореност и растеж на националната икономика. 2006.
https://www.unwe.bg/uploads/Yearbook/Yearbook_2006_No1_V%20Marinov.pdf
- Матеев, Е., Структура и управление на икономическата система. С.
 Нашето общо бъдеще <http://web.archive.org/web/20120501153237/http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm#I>
- Недялкова, А. Глобализация на икономиката и развитието. Модул 3. Глобализацията - противоречия, тенденции и перспективи. УИ на ВСУ "Ч. Храбър. Варна. 2004
- Недялкова, А. Глобализация на икономиката и развитието. Модул 4, България, глобализацията и европейската интеграция. УИ на ВСУ „Ч. Храбър“, В., 2004
- Недялкова, А. Електронни ресурси по учебен курс „Кръговата икономика в глобален контекст“
- Пенчев, П., Росица Пенчева. Устойчивото развитие – теоретични и практически измерения. УИ “Д. А. Ценов”. Свищов. 2009
- Печеи А. Качеството човек. Изд. Земиздат. София. 1987
- Становище на Комитета на регионите относно „Седма програма на Европейския съюз за действие за околната среда“ 2013/С 218/08 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A52013AR0593&qid=1610738611588>
- Стоичкова, О. Бариери пред конструктивното използване на кръговата икономика. Сборник с доклади от международна конференция „Кръгова икономика и устойчиви финанси“ 24.20.2019. ВУЗФ. София.
file:///C:/Users/Admin/Desktop/RP%20rykopis%20dec%202020/Krugova-ikonomika-i-ustoichivi-finansi-SBORNIK-2020_Edit_2019.pdf
- Стефанов, С. Еко дизайн – същност, инструменти и стратегии. Изд. Академик Пъбликейшънс. София. 2017.
- Финансиране на зеления преход: Планът за инвестиции и Механизъмът за справедлив преход на Европейския зелен пакт. 14/01/2020.
https://ec.europa.eu/regional_policy/bg/newsroom/news/2020/01/14-01-2020-financing-the-green-transition-the-european-green-deal-investment-plan-and-just-transition-mechanism
- Фондация Ellen MacArthur, представено в Стратегия за преход към кръгова икономика 2021-2027. Проект 2020. <https://www.moew.government.bg/bg/strategiya-i-plan-za-dejstvie-za-prehod-kum-krugova-ikonomika-na-republika-bulgariya-za-perioda-2021-2027-g-10910/>
- Benyus, M. Janine. Biomimicry: Innovation Inspired by Nature by. 2003.
<https://biomimicry.org/janine-benyus/first-chapter-biomimicry-innovation-inspired-nature/>
- Global Footprint Network: <https://www.footprintnetwork.org/our-work/ecological-footprint/>
- Kahn, H., Pheelps, J., 1979. The Economic Present and Future. The Futurist, v.
- Higgins, R., 1978. The Seventh Enemy: The Human Factor in the Global Crisis. L.
- Pearce, D., Turner, R. Economics of Natural Resources and the Environment. Harvester Wheatsheaf. 1990. <https://ideas.repec.org/a/eee/ecolec/v3y1991i3p263-265.html>
- Jobs for Tomorrow: The Potential Substituting for Manpower for Energy/ Vantage Press
https://books.google.co.uk/books/about/Jobs_for_Tomorrow.html?id=iWq3AAAAIAAJ&redir_esc
- Stahel, W.,R. Hidden innovation' in: Science & Public Policy. London, vol 13 no 4 August 1986.
- Frosh, Robert A., Nicholas E. Gallopoulos. Strategies for Manufacturing. Scientific American. 1989 <https://www.scientificamerican.com/article/strategies-for-manufacturing/>
- Loasby, B., Industrial dynamics: why connections matter, DRUID Working Paper № 01-09, 2001, July, pp. 4- 7, <http://www3.druid.dk/wp/20010009.pdf>
- Haas, W. et all. How Circular is the Global Economy? An Assessment of Material Flows, Waste Production, and Recycling in the European Union and the World in 2005. Journal of Industrial Ecology. Volume 19, N 5, www.wileyonlinelibrary.com/journal/jie
- Roadmap to a Resource Efficient Europe. COM(2011) 571 final 20.9.2011
[https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com\(2011\)0571_com_c om\(2011\)0571_en.pdf](https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/com/com_com(2011)0571_com_c om(2011)0571_en.pdf)
- Impacts of circular economy policies on the labour market. may 2018
https://circulareconomy.europa.eu/platform/sites/default/files/ec_2018_-_impacts_of_circular_economy_policies_on_the_labour_market.pdf